

Mechanisms for the Protection of Foreign Investment within the Framework of the Judiciary's International Approaches with Emphasis on Legislative Measures

Mehdi Bahrami Hassanabadi

PhD., student, Department of Public Law, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran.
mahdi.bahrami0915@gmail.com

Abstract

Serious emphasis on supporting foreign investment and providing the necessary infrastructure for benefiting from it is among the matters highlighted in the general policies of the system, and one of the required infrastructures in this regard is the set of infrastructures related to the judiciary, which necessitates attention, on the one hand, to transnational approaches in the actions of this institution and, on the other hand, to the identification of mechanisms for supporting foreign investment within it; therefore, in order to realize this objective, the present research addresses the question of what solutions can be found to eliminate existing legal gaps and to enhance the level of protection for foreign investment within the judiciary in the framework of its transnational approaches. Using a descriptive-analytical method, and through the study of legal documents and library sources—especially the general indices presented for investment security in the report of the Islamic Consultative Assembly Research Center—and by drawing upon legal doctrine and the doctrines of other disciplines, and adopting a critical approach toward existing gaps in laws and regulations, this research infers and analyzes several proposed mechanisms. The results indicate that, with emphasis on the legislative measures required to establish such mechanisms, several categories can be identified, including judicial mechanisms, supervision, inspection and follow-up mechanisms, legal services mechanisms, and mechanisms for strengthening legal culture; among these are mechanisms such as facilitating the issuance of permits for activity and foreign investment, strengthening institutions related to international commercial arbitration, increasing the speed of judicial proceedings, and branding the judiciary's actions in providing legal protection for foreign investment. A prerequisite for making full use of the capacities discussed in this research is the submission of a comprehensive judicial bill concerning the judiciary's protections of foreign investment; otherwise, it appears that it will not be possible to provide a transparent, clear, and precise process for the aforementioned protections, nor to establish

Cite this article: Bahrami Hassanabadi, M. (2025). Mechanisms for the Protection of Foreign Investment within the Framework of the Judiciary's International Approaches with Emphasis on Legislative Measures. *Parliament and Legislation*, 1(2), p. 249-279. <https://doi.org/10.22034/mlaw.2026.18025.1020>

Received: 2025-04-23 ; **Revised:** 2025-06-20 ; **Accepted:** 2025-07-17 ; **Published online:** 2025-10-02

© The Author(s).

Article type: Research Article

Publisher: Islamic Parliament Research Center

an appropriate enforcement guarantee for their realization, and the judiciary should, alongside reports that are publicly released, explain the performance of its duties in this field.

Keywords: Investment security, judicial security, international trade, foreign investment, judiciary.

سازوکارهای حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در چارچوب رویکردهای بین‌المللی قوه قضاییه با تأکید بر اقدامات تقنینی

مهدی بهرامی حسن‌آبادی

دانشجوی دکتری، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران. mahdi.bahrami0915@gmail.com

چکیده

تأکید جدی بر حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی و فراهم نمودن زیرساخت‌های بهره‌مندی از آن، ازجمله موارد مورد توجه در سیاست‌های کلی نظام است. یکی از زیرساخت‌های مورد نیاز در این زمینه، زیرساخت‌های مربوط به دستگاه قضایی است که نیازمند توجه به رویکردهای فراملی در اقدامات این دستگاه از طرفی و همچنین شناسایی سازوکارهایی برای حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در این دستگاه است. لذا، برای تحقق این امر، در پژوهش حاضر به این پرسش پاسخ داده شده که چه راهکارهایی برای رفع خلأهای قانونی موجود و ارتقاء سطح حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در دستگاه قضایی در چارچوب رویکردهای فراملی آن می‌توان یافت؟ در این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی، با مطالعه اسناد حقوقی و منابع کتابخانه‌ای به‌ویژه شاخص‌های عامی که برای امنیت سرمایه‌گذاری در گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس ارائه شده، و با استفاده از دکتترین حقوقی و دکتترین دانش‌های دیگر و با رویکرد انتقادی نسبت به خلأهای موجود در قوانین و مقررات، برخی سازوکارهای پیشنهادی استنباط و تحلیل شده است. نتایج نشان داد، با تأکید بر اقدامات تقنینی که باید برای ایجاد سازوکارهای مذکور انجام داد، چند سازوکار شامل سازوکارهای قضایی، سازوکارهای نظارت، بازرسی و پیگیری، سازوکارهای خدمات حقوقی و سازوکارهای تقویت فرهنگ حقوقی بیان شده است. سازوکارهایی نظیر تسهیل صدور مجوز فعالیت و سرمایه‌گذاری خارجی، تقویت نهادهای مربوط به داوری تجاری بین‌المللی، افزایش سرعت در رسیدگی قضایی و برندسازی اقدامات دستگاه قضایی در حمایت حقوقی از سرمایه‌گذاری خارجی ازجمله این موارد است. پیش‌نیاز بهره‌گیری هرچه تمام‌تر از ظرفیت‌های مورد اشاره در این پژوهش، ارائه لایحه جامع قضایی مربوط به حمایت‌های دستگاه قضایی از سرمایه‌گذاری خارجی است. در غیر این صورت، به نظر می‌رسد نمی‌توان روند شفاف، مشخص و دقیقی برای حمایت‌های یاد شده فراهم نمود و نمی‌توان ضمانت اجرای صحیحی نیز برای تحقق آن پیدا کرد. قوه قضاییه باید ضمن گزارش‌هایی که به‌طور عمومی منتشر می‌شود، انجام وظایف خود در این زمینه را تشریح کند.

کلیدواژه‌ها: امنیت سرمایه‌گذاری، امنیت قضایی، تجارت بین‌الملل، سرمایه‌گذاری خارجی، قوه قضاییه.

استناد به این مقاله: بهرامی حسن‌آبادی، مهدی (۱۴۰۴). سازوکارهای حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در چارچوب رویکردهای بین‌المللی قوه قضاییه با

تأکید بر اقدامات تقنینی. *مجلس و قانون‌گذاری*، ۱(۲)، ص ۲۳۹-۲۷۹. <https://doi.org/10.22034/mlaw.2026.18025.1020>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۳؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۳/۳۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۶؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۷/۱۰

ناشر: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

نوع مقاله: پژوهشی

© نویسندگان.

۱. مقدمه

حمایت از سرمایه‌گذاری، یکی از سیاست‌های رسمی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود. امنیت اقتصادی، بهبود محیط کسب‌وکار و حمایت از سرمایه‌گذاری، سه امری است که به‌عنوان یکی از دستورکارهای قوه قضاییه در جزء ۲۶ سیاست‌های کلی برنامه هفتم، مورد تصریح قرار گرفته است. این موضوع در سیاست‌های دیگری نظیر سیاست‌های کلی نظام در تشویق سرمایه‌گذاری، سیاست‌های کلی امنیت اقتصادی و... به‌دفعات مورد اشاره قرار گرفته است؛ که در این پژوهش به آن اشاره خواهد شد. اساساً حمایت از فعالیت‌های اقتصادی، یکی از شاخص‌های ارزیابی دولت از منظر کارآمدی محسوب می‌شود (موسوی و لهراسبی، ۱۳۹۹، ص ۴۸۶)؛ لذا، نقش نظام حقوقی و قضایی در این زمینه بسیار اهمیت دارد. به دلیل گستردگی موضوع حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی و نظام حقوقی حمایت از آن، بخش‌ها و دستگاه‌های مختلف در تحقق آن نقش ایفا می‌کنند. ازجمله آنها دستگاه قضایی است که برخی شیوه‌ها و روش‌ها را برای حمایت از سرمایه‌گذاری دنبال می‌کند. از آنجا که قوه قضاییه به‌عنوان مرجع تضمین‌کننده عدالت اجتماعی و احقاق حقوق مردم شناخته می‌شود، در حمایت از حقوق فعالین اقتصادی، نقش کلیدی ایفا می‌کند. در میان رویکردهای دستگاه قضایی در حمایت از سرمایه‌گذاری، نقش رویکردهای بین‌المللی دستگاه قضایی در این زمینه، مغفول واقع شده است. از طرفی، این اقدامات و رویکردها به‌طور جامع و در مقام برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در دستگاه قضایی اولویت خاصی نیافته و از طرف دیگر، در مقام اجرا از این ظرفیت‌ها چندان برای توسعه سرمایه‌گذاری خارجی استفاده نشده است؛ چراکه اقدامات مثبت بین‌المللی دستگاه قضایی در حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی و فعالانه عمل کردن در این زمینه، اثر مثبتی بر جذب سرمایه‌گذار خارجی دارد. همچنین، برای تقویت چنین رویکرد حمایتی در دستگاه قضایی و استفاده از ظرفیت‌های موجود، اصلاح نظام قانون‌گذاری نیز ضرورت دارد؛ که در این مقاله به آن اشاره خواهد شد. توجه به اقدامات و رویکردهای بین‌المللی قوه قضاییه در زمینه حمایت از سرمایه‌گذاری، چندان در قوانین و سیاست‌های کلان قضایی منعکس نشده و صرفاً در چند مورد محدود با رویکردهای متفاوتی به آن اشاره شده است. لذا، لازم است سازوکارها، راهبردها و راهکارهایی مشخص برای ایفای نقش فعال قوه قضائیه در این زمینه طراحی شود و مبتنی بر این موارد، قانون‌گذاری جدیدی در حیطه فعالیت‌های دستگاه قضایی صورت گیرد. پیاده‌سازی این سازوکارها در عمل نیز می‌تواند ضمن بهبود شاخص‌های کشور در زمینه جذب سرمایه‌گذاری خارجی و بهبود محیط کسب‌وکار، زمینه اعتماد به دستگاه قضایی و ارتقای آن را فراهم کند. در خصوص نقش قوه قضاییه در حمایت از سرمایه‌گذاری، برخی مقالات و گزارش‌های کارشناسی موجود است. در برخی از این موارد نظیر «عوامل مؤثر بر امنیت سرمایه‌گذاری در ایران» سعی شده است تا تصویری از عوامل ناامنی در حوزه سرمایه‌گذاری (اعم از موارد مربوط به دستگاه قضایی و غیر آن) براساس سنجش

سازمان‌های بین‌المللی شناسایی شود که در خصوص آسیب‌شناسی و بررسی این عوامل در ایران و ارائه راهکار، فاقد مطلب خاصی است. همچنین، در برخی آثار علمی نظیر مقاله «الگوی بومی تأمین امنیت سرمایه‌گذاری با تأکید بر بعد حقوقی-قضایی» صرفاً بر شناسایی شاخص‌های تأمین امنیت سرمایه‌گذاری از منظر حقوقی و قضایی پرداخته شده و راهبردها و سازوکارهایی که با توجه به ظرفیت‌های قوه قضاییه بتوان از آنها برای تحقق این شاخص‌ها بهره برد، چندان مورد توجه واقع نشده‌اند. گزارش پژوهشی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی نیز با عنوان «سنجش امنیت سرمایه‌گذاری در ایران؛ چارچوب مفهومی، روش، شاخص و نماگرها» سعی داشته تا حدی به شناسایی شاخص‌های امنیت سرمایه‌گذاری بپردازد که بخشی از آنها شاخص‌های مرتبط با دستگاه قضایی است؛ اما در خصوص اینکه برای تحقق این شاخص‌ها چه راهبردها و روش‌هایی بایستی در دستگاه قضایی پی‌گرفت، مطلب خاصی بیان نشده است. چند گزارش در خصوص ارائه سازوکارهایی برای بهبود نقش قوه قضاییه در زمینه حمایت از امنیت سرمایه‌گذاری وجود دارد که این موارد هرچند دارای رویکرد ایجابی است و سازوکارهایی را ارائه داده است؛ اما در خصوص رویکردها و اقدامات بین‌المللی دستگاه قضایی و ناظر به سرمایه‌گذاری خارجی نیست. در این زمینه می‌توان به دو گزارش «روزآمدسازی سند تحول قضائی با تأکید بر حمایت حقوقی از سرمایه‌گذاری و امنیت اقتصادی (۱)»؛ تأثیرات مثبت قوه قضاییه بر قانون‌گذاری و مقررات‌گذاری و گزارش «روزآمدسازی سند تحول قضائی با تأکید بر حمایت قضائی از امنیت اقتصادی و سرمایه‌گذاری (۱)»؛ رسیدگی تخصصی و سریع به دعاوی» اشاره کرد. در این مقاله با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و با استفاده از تحلیل حقوقی، سعی شده به این پرسش پاسخ داده شود که چه سازوکارهای حقوقی در چارچوب رویکردهای بین‌المللی دستگاه قضایی برای حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی وجود دارد؟ برای پاسخ به این پرسش، ظرفیت‌های حقوقی ممکن به این منظور مورد تحلیل قرار گرفته و سازوکارهایی در چند بخش سازوکارهای قضایی، نظارت و بازرسی، خدمات حقوقی و تقویت فرهنگ حقوقی ارائه شده است. در ضمن این پرسش، سازوکارهایی پیشنهاد می‌شود که فراهم نمودن آنها عمده‌تاً نیازمند اقدامات تقنینی و برخی مقررات‌گذاری‌های قضایی است. در این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی، با مطالعه اسناد حقوقی و منابع کتابخانه‌ای به‌ویژه شاخص‌های عامی که برای امنیت سرمایه‌گذاری (در گزارش «سنجش امنیت سرمایه‌گذاری در ایران؛ چارچوب مفهومی، روش، شاخص و نماگرها» مرکز پژوهش‌های مجلس^۱) ارائه

۱. ازجمله این شاخص‌ها می‌توان به رسیدگی به اختلافات تجاری از طریق داوری، نرخ رسیدگی به پرونده‌های قضایی، میانگین زمان رسیدگی به هر پرونده ورودی، اجرای کامل و به موقع احکام مراجع قضایی، میزان اعتماد به دادگاه‌های استان برای احقاق به موقع و منصفانه حق در دعاوی تجاری و میزان تخصصی بودن رسیدگی به دعاوی تجاری در مراجع قضایی، شفافیت و سلامت اداری، سرقت مالی و... اشاره نمود (تهرانی و قنبری، ۱۴۰۱، ص ۸، ۱۳، ۲۲، ۲۴).

شده است، دکت‌رین حقوقی و دکت‌رین دانش‌های دیگر و با رویکرد انتقادی نسبت به خلأ‌های موجود در قوانین و مقررات، برخی سازوکارهای پیشنهادی استنباط و تحلیل شده است. آنچه حائز اهمیت است، ایجاد تغییر در رویکرد و رویه قوه قضائیه نسبت به موضوع حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی بوده که لازم است در این چارچوب، اقدامات تقنینی جدی صورت گیرد. این اقدامات تقنینی نیز ممکن است باتوجه به درک ضرورت آن از سوی نمایندگان مجلس در قالب طرح در چارچوب اصل ۷۴ قانون اساسی دنبال شود. چراکه طبق اصل ۷۱، مجلس در عموم مسائل ازجمله موضوعات قضایی می‌تواند قانون‌گذاری کند؛ به شرط اینکه استقلال قوا مندرج در اصل ۵۷ و صلاحیت‌های قوه قضائیه مندرج در اصل ۱۵۶ را نقض نکند. لذا، نباید صرفاً به اقدامات قوه قضائیه در تغییر رویکرد مذکور و اصلاح قوانین و رویه‌ها توجه داشت؛ بلکه مجلس نیز می‌تواند رأساً از طریق قانون‌گذاری و الزام قانونی قوه قضائیه، تغییرات مذکور را زمینه‌سازی نماید. همچنین، باتوجه به اصل ۱۵۸ قانون اساسی و نظریه تفسیری شورای نگهبان به شماره ۷۹/۲۱/۱۰۴۷۰ مورخ ۱۳۷۹/۷/۳۰ موضوعات لوایح قضایی، شامل موضوعات مندرج در اصول فصل یازدهم قانون اساسی و سایر اصول مرتبط به آنها است که باتوجه به وسیع و کلی بودن بسیاری از موضوعات مندرج در این اصول می‌توان گفت، موضوعات لوایح قضایی نیز طیف وسیعی را در نظر می‌گیرد؛ لذا، در انجام اقدامات تقنینی لازم برای پیشنهاد‌های مندرج در این پژوهش، قوه قضائیه صلاحیت ارائه لایحه قضایی دارد. اما برخی پیشنهاد‌های مندرج در این پژوهش نظیر «سازوکارهای خدمات حقوقی» یا «سازوکارهای تقویت فرهنگ حقوقی»، از جهت قرار داشتن در موضوعات مندرج در لوایح قضایی ابهام دارند. لذا، در این موارد به نظر می‌رسد هیئت‌وزیران نیز بدون الزام به رعایت اصل ۱۵۸ قانون اساسی بتواند به مجلس شورای اسلامی لایحه ارائه دهد. در مجموع برای تحقق هدف پژوهش حاضر مجلس و تاحدی قوه مجریه در صورت عدم اهتمام دستگاه قضایی به موضوع موردنظر، می‌تواند نقش مستقلی از قوه قضائیه ایفا کنند. البته باید توجه داشت باتوجه به نظریه تفسیری که اشاره شد، در صورتی که قوه قضائیه لایحه قضایی ارائه کند، هرگونه تغییر در مفاد آن باید با موافقت رئیس قوه قضائیه باشد؛ لذا در زمان رسیدگی به لوایح قضایی، سایر قوا مستقلاً نمی‌توانند مفاد لایحه را تغییر دهند. بنابراین، به نظر می‌رسد نقش قوه قضائیه برای انجام اقدامات تقنینی در این پژوهش نقش پررنگی است؛ اما صرفاً متکی به آن نیست.

۲. کلیات پژوهش

الف) مفهوم سرمایه‌گذاری: اکثر اقتصاددانان با هر دیدگاه و مکتبی، تشکیل سرمایه و سرمایه‌گذاری را مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده رشد و توسعه اقتصادی می‌دانند و در این ارتباط، سرمایه را در مفهوم عام آن می‌بینند. به عبارت دیگر، مفهوم تشکیل سرمایه یا سرمایه‌گذاری علاوه بر اختصاص بخشی از منابع جاری جامعه در تولید کالاهای سرمایه‌ای (مانند ماشین‌آلات، تجهیزات، ابزارهای تولید و غیره)، شامل

بسط و توسعه بخش‌های مختلف تولیدی در آینده و نیز تخصیص قسمتی از منابع در جریان برای ارتقاء عوامل نامحسوس انسانی است. در نتیجه، تشکیل سرمایه و سرمایه‌گذاری علاوه‌بر آنکه شامل تولید کالاهای قابل لمس واحدهای صنعتی، ابزار تولید و ماشین‌آلات می‌شود؛ شامل کالاهای غیرقابل لمس مانند استاندارد بالاتر آموزش و پرورش، بهداشت، سطح علمی و تحقیقاتی و در مجموع عوامل کیفی نیز می‌گردد (کارگروه تحقیق معاونت پژوهشی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۵، ص ۲-۱). شاید بتوان سرمایه‌گذاری را به‌عنوان یک تلاش برای افزایش دارایی‌ها با به‌کارگیری سرمایه‌های موجود دانست. سرمایه‌های موجود شامل کلیه سرمایه‌های فیزیکی، غیرفیزیکی و انسانی است که طیف وسیعی از دارایی‌ها را تشکیل می‌دهد. این دارایی‌ها عملاً عوامل تولید را تشکیل داده که پس از قرار گرفتن در فرآیند تولید، منجر به عرضه کالاهای مورد نیاز قابل استفاده جوامع می‌گردد. باتوجه به تعریف وسیع سرمایه‌گذاری که به آن اشاره شد، بستر اقتصادی که در آن سرمایه‌گذاری اتفاق می‌افتد، عملاً در نوع سرمایه‌گذاری تأثیر دارد و جهت آن را به پیروی از شرایط اقتصادی تغییر خواهد داد (معاونت پژوهشی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۴، ص ۲). باتوجه به مطالبی که بیان گردید، سرمایه‌گذاری تاحد زیادی در چارچوب عوامل تولید، بسط و معنا پیدا می‌کند. از طرف دیگر، سرمایه‌گذاری در چارچوب مجموعه گزاره‌ها و احکام مندرج در سیاست‌های کلی نظام، صرفاً شامل هر نوع افزایش دارایی و جذب سرمایه نمی‌شود؛ بلکه مقصود از آن، هدایت سرمایه به بخش واقعی اقتصاد و تولیدی کشور است. به‌همین دلیل، جذب صاحبان سرمایه برای قرار دادن دارایی‌های خود در مسیرهای غیرمولد، نه تنها مطلوب نیست؛ بلکه مغایر با سیاست‌های کلی نظام به‌نظر می‌رسد. در حقیقت، زمانی که از امنیت سرمایه‌گذاری و توجه به امنیت سرمایه‌گذاران سخن گفته می‌شود، مقصود حمایت از هر نوع جذب سرمایه‌ای نیست و حمایت از تولید، رشد صادرات و تقویت سطح اشتغال عمومی منضم به آن بوده و طبیعتاً زمانی که سرمایه‌گذار از فعالیت‌های اقتصادی واقعی کشور فاصله بگیرد، به‌همان میزان از حمایت‌های مالی و غیرمالی دولت نسبت به این شخص، کم می‌شود.^۱ سرمایه‌گذاری‌های غیرمولد، کوتاه‌مدت و با دوره بازگشت سریع از منظر اقتصادی، مطلوبیت ندارد (جعفری صمیمی و رجایی،

۱. در بند (۲) سیاست‌های کلی امنیت اقتصادی، ابلاغی ۱۳۷۹/۱۱/۳ مقام معظم رهبری، بر همین مبنا، امنیت سرمایه‌گذاری چنین تعریف می‌شود: «هدف از امنیت سرمایه‌گذاری، ایجاد رفاه عمومی و رونق اقتصادی و زمینه‌سازی برای عدالت اقتصادی و از بین بردن فقر در کشور است». همچنین در بند (۲) سیاست‌های کلی تشویق سرمایه‌گذاری ابلاغی ۱۳۸۹/۱۱/۲۶ آمده: «تقویت و حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و تعاونی در فعالیت‌های اقتصادی کشور برابر با سیاست‌های ابلاغی اصل ۴۴ قانون اساسی». این موارد نشان می‌دهد، لزوماً مفهوم سرمایه‌گذاری به معنای انباشت سرمایه در یک محل و موضوع خاص مد نظر نیست، بلکه بایستی این سرمایه در چرخه فعالیت‌های مولد و اقتصادی، مورد توجه قرار بگیرد.

۱۳۸۷، ص ۳۹) و دولت‌ها برای جلوگیری از آن، راهکارهایی نیز ارائه می‌دهند.

ب) مفهوم امنیت سرمایه‌گذاری: امنیت سرمایه‌گذاری، فراهم بودن مجموعه عوامل حقوقی، اداری، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است که شرایط اطمینان بخشی را برای شروع، بهره‌برداری و ادامه دادن فعالیت سرمایه‌گذاری تا پایان دوره موردنظر ایجاد می‌کند و از بروز عوامل برهم‌زننده آرامش خاطر در طی مراحل فوق ممانعت می‌کند (نخلی، ۱۳۹۶، ص ۴۰). امنیت سرمایه‌گذاری در حقیقت، آن چیزی است که سرمایه‌گذار داخلی را به ماندن و سرمایه‌گذاری بیشتر ترغیب می‌کند و موجب جذب سرمایه‌گذار خارجی می‌شود. هم‌اکنون، امنیت سرمایه‌گذاری به یکی از دغدغه‌های اصلی در نظام اقتصادی بین‌الملل تبدیل شده است (ریاضی، ۱۳۹۹، ص ۲۱۸). باتوجه به این تعاریف، حمایت از امنیت سرمایه‌گذاری ممکن است مستقیماً حمایت از سرمایه‌گذار نباشد؛ بلکه گاهی از اوقات، حمایت از فضای سرمایه‌گذاری و یا اطمینان سرمایه‌گذار از فعالیت در یک کشور است.

ج) حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در نظام حقوقی ایران: موضوع حمایت از سرمایه‌گذاری ازجمله مواردی است که به‌صورت پرتکرار در سیاست‌های کلی نظام به آن پرداخته شده است. ازجمله سیاست‌های کلی که در آنها به این موضوع پرداخته شده، می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱) سند چشم‌انداز ۱۴۰۴

۲) بندهای ۱۰ و ۱۲ سیاست‌های کلی جمعیت

۳) بندهای ۶، ۸ و ۱۰ سیاست‌های کلی اشتغال

۴) بند ۶ سیاست‌های کلی نظام در امور «امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات و ارتباطات (افتا)»

۵) بند ۱۱ سیاست‌های کلی محیط‌زیست

۶) بند ۶ سیاست‌های کلی نظام در کشاورزی

۷) بند ۱ سیاست‌های کلی نظام در صنعت

۸) بند ۴ سیاست‌های کلی بخش حمل‌ونقل

۹) بند ۲ سیاست‌های کلی منابع طبیعی

۱۰) بندهای ۱۰ و ۲۰ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

۱۱) بندهای ۱۱، ۱۷، ۱۸ و ۲۰ سیاست‌های کلی تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی

۱۲) بندهای ۲، ۶، ۷، ۸، ۹ و ۱۰ سیاست‌های کلی نظام در امور «تشویق سرمایه‌گذاری»

۱۳) بندهای ۲-۴ بند «د» سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی

۱۴) بندهای ۵ و ۹ سیاست‌های کلی بخش تعاون

۱۵) جزء ۲ بند «الف» سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی

۱۶) بند ۸ مقدمه سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی

(۱۷) بند ۱ و ۲ سیاست‌های کلی امنیت اقتصادی

(۱۸) جزء ۳ از بند ۳ سیاست‌های کلی آمایش سرزمین.

هرچند سیاست‌های کلی نظام در خصوص تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری، مشتمل بر احکام متعددی است؛ اما در خصوص سرمایه‌گذاری خارجی به‌طور خاص، احکام محدودتری وجود دارد و در عین حمایت از آن، قواعدی برای بهره‌مندی از آن مطرح کرده است. ازجمله در بند (۸) سیاست‌های کلی تشویق سرمایه‌گذاری بیان شده است: «توجه به کسب دانش فنی، دسترسی به بازارهای بین‌المللی، رشد اقتصادی، توسعه اشتغال و ارتقاء مدیریت و بهره‌وری، در جذب سرمایه‌گذاری خارجی، با اولویت سرمایه‌گذاری مستقیم و بلندمدت». بر این اساس، اولاً باید سرمایه‌گذاری خارجی به‌سمتی پیش رود که با رویکرد بلندمدت باشد و ضمن آن، منافی برای کشور ازجمله کسب دانش فنی، دسترسی به بازارهای بین‌المللی و سایر موارد را به‌همراه داشته باشد. تحقق موارد مذکور، نیازمند جلب حمایت سرمایه‌گذار خارجی از طریق فراهم نمودن محیط حقوقی و قضایی مناسب است که در این صورت، سرمایه‌گذار خارجی به‌شکل مثبت‌تر، مستقیم و بلندمدت در ایران سرمایه‌گذاری خواهد نمود. تشویق سرمایه‌گذاری خارجی که به صادرات منتهی شود نیز در جزء (۳) بند (۱۰) سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مورد تأکید قرار گرفته است. ضمناً در جلب سرمایه‌گذاری خارجی، نباید صرفاً به مشارکت کلان شرکت‌های خارجی در پروژه‌های ملی که عمده‌تأ دولت متکفل انجام آن است، اکتفا نمود؛ بلکه حتی برای سرمایه‌های خارجی که اشخاص حقیقی یا حقوقی در بخش خصوصی و غیردولتی فراهم می‌نمایند نیز باید زیرساخت‌های فنی و حقوقی مناسب فراهم کرد. همان‌طور که تجمیع سرمایه‌های مردم در بازار سرمایه جهت رونق تولید و اشتغال مورد توجه قرار دارد، تجمیع سرمایه‌های اشخاص خارجی نیز می‌تواند به هدف مزبور کمک کند. لذا، در بند ۹ سیاست‌های کلی تشویق سرمایه‌گذاری خارجی بر «تنظیم فعالیت مجاز سرمایه‌گذاری خارجی در بورس اوراق بهادار به‌نحوی که ثبات و تعادل بازارهای مالی و ارزی حفظ شود»، تأکید شده است. همچنین در بند ۱۷ سیاست‌های کلی تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی به «اعمال سیاست‌های تشویقی برای حضور عموم مردم و سرمایه‌گذاران داخلی و بین‌المللی به‌ویژه منطقه‌ای در بازار سرمایه» اشاره شده که حضور این سرمایه‌گذاران خارجی در بازار بورس نیازمند قوانین حمایتی ازجمله فراهم آوردن محیط قضایی و حقوقی مناسب است. باید توجه داشت، سرمایه‌گذاران خارجی لزوماً سرمایه‌گذارانی نیستند که هیچ‌گونه ارتباط تابعیتی با ایران نداشته باشند؛ بلکه بسیاری از ایرانیان خارج از کشور نیز با تشویق و حمایت‌های یادشده به سرمایه‌گذاری در ایران سوق داده خواهند شد و این نیز شامل مفهوم حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی است. در بند ۱۲ سیاست‌های کلی جمعیت به این موضوع اشاره شده است. طبق بند ۴ سیاست‌های کلی بخش حمل‌ونقل، فراهم نمودن زمینه‌های جذب سرمایه‌های خارجی در این موضوع خاص مورد تأکید قرار

گرفته که نشان می‌دهد فراهم نمودن زمینه‌های حقوقی جذب سرمایه‌گذاری خارجی، لازم و ضروری است. غیر از حمل و نقل، یکی دیگر از موضوعاتی که در سیاست‌های کلی به آن اشاره شده، بحث سرمایه‌گذاری مشترک در حوزه دانش، فناوری و امور مربوط به امنیت شبکه‌های الکترونیکی و سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی است که در بند ۶ سیاست‌های کلی امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات و ارتباطات (افتا) آمده است. همچنین، جلب مشارکت کشورهای منطقه در سرمایه‌گذاری مشترک در امور اقتصادی و زیربنایی، به‌طور خاص در جزء ۳ بند ۳ سیاست‌های کلی آمایش سرزمین مورد اشاره قرار گرفته است. با توجه به مطالبی که بیان شد، نه تنها حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران شناسایی شده است؛ بلکه جنبه حمایتی نیز به خود گرفته است. لذا، باید برای فراهم نمودن شرایط سرمایه‌گذاری خارجی در کشور، زیرساخت‌های حقوقی آن از جمله امنیت قضایی مناسب آن را فراهم آورد. عمده حمایت‌های یاد شده در قانون، تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی است که با توجه به سیاست‌های ابلاغی جدید و همچنین قدیمی بودن قانون مذکور، نیاز به به‌روزرسانی دارد. به‌علاوه، جنبه‌های حمایت حقوقی و قضایی از سرمایه‌گذاری خارجی نیز می‌تواند در قانون مذکور ذکر شود. از جمله قوانینی که در حوزه حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی وجود دارد، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی

- قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران

- قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها

- قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور

- قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار

- قانون الحاق موادی به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۱).

در اسناد دستگاه قضایی نیز موضوع حمایت از سرمایه‌گذاری بیان شده است. از جمله این اسناد می‌توان به سند تحول و تعالی قوه قضاییه مصوب ۱۴۰۳ رئیس قوه قضاییه و دستورالعمل پیگیری اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در قوه قضاییه مصوب رئیس دستگاه قضایی اشاره نمود؛ اما در خصوص فراهم نمودن امنیت سرمایه‌گذاری به‌طور خاص برای سرمایه‌گذاران خارجی در این دو سند، مطلب خاصی مشاهده نمی‌شود. این در حالی است که فراهم نمودن زیرساخت‌های حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی باید در اسناد قوه قضاییه اولویت بیشتری پیدا کند. به‌علاوه، لازم است حمایت‌های یاد شده به سطح قوانین کشور برسد، تا ضمن فراهم نمودن زیرساخت‌های یاد شده حمایتی، اجرای این حمایت‌ها نیز تضمین شده و مورد ارزیابی قانون‌گذاران قرار گیرد. پس از بیان مقدمات یاد شده، سازوکارهای حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در چارچوب رویکردهای بین‌المللی قوه قضاییه با تأکید بر اقدامات تقنینی آمده است.

۳. سازوکارهای قضایی

۱-۳. رسیدگی فوری و خارج از نوبت به دعاوی مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی

یکی از مواردی که امنیت سرمایه‌گذاری را افزایش می‌دهد، سرعت دستیابی اشخاص به حقوق و مطالبات خود در دستگاه قضایی است که از جمله ملاک‌های ارزیابی دادرسی عادلانه نیز محسوب می‌شود (مافی و افشار ونگینی، ۱۴۰۱، ص ۱-۲). رفع اطاله دادرسی، اثر مستقیمی روی افزایش سرعت فعالیت‌های اقتصادی دارد. سرعت رسیدگی در دعاوی مرتبط با سرمایه‌گذاری، علاوه بر ایجاد اعتماد فعالین اقتصادی به دستگاه قضایی، سرعت بازگشت سرمایه و در اختیار قرار گرفتن منابع برای تولید و فعالیت‌های اقتصادی را نیز افزایش می‌دهد. هرچند فقدان سرعت لازم در رسیدگی به پرونده‌های قضایی، به عواملی از جمله کثرت پرونده‌های قضایی و کمبود قضات متناسب با آن بستگی دارد؛ اما گاهی اوقات این عدم تسریع، مربوط به عواملی از جمله طولانی بودن فرآیند دادرسی و تشریفات زائد است که به آن، اطاله دادرسی گفته می‌شود (دهقانی، ۱۳۹۰، ص ۱۶). در این موارد، به نظر می‌رسد رفع تشریفات غیرضرور، گامی مهم در جهت احقاق به موقع حقوق مردم و در نتیجه، افزایش امنیت سرمایه‌گذاری است. این رسیدگی نیز صرفاً مربوط به فرآیند صدور رأی نیست؛ بلکه رسیدگی شامل مرحله بررسی و انجام اقدامات لازم در مرحله دادرسی نیز می‌شود. در این میان، افزایش سرعت رسیدگی مذکور در خصوص پرونده‌های مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی اهمیت بیشتری دارد؛ چراکه سرمایه‌گذار خارجی به دلیل عدم شناخت نسبت به کشور سرمایه‌فرست، در خصوص سرمایه‌گذاری در آن کشور با احتیاط بیشتری اقدام می‌کند و انتخاب‌های متنوعی نیز برای سرمایه‌گذاری دارد که به دلیل نداشتن علقه خاصی برای سرمایه‌گذاری در یک کشور خاص، ابتدا دستگاه قضایی کشورهای مختلف را از جهت حمایتی بودن نسبت به رسیدگی به مطالبات خود ارزیابی می‌کند و سپس، کشورهایی که رسیدگی بهتر و سریع‌تری داشته باشند، برای سرمایه‌گذاری در اولویت قرار می‌دهد. این در حالی است که سرمایه‌گذار داخلی به دلیل داشتن تجارب سرمایه‌گذاری در داخل و داشتن علقه به کشور، کمتر با این موضوع مواجه است. باید برای سرمایه‌گذار خارجی نوعی تبعیض مثبت (روا) قائل شد؛ چراکه در سیاست‌های کلی مورد اشاره در این پژوهش نیز در موارد مختلفی از جمله بند ۸ سیاست‌های کلی تشویق سرمایه‌گذاری و جزء ۳ بند ۱۰ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی بر تشویق و جذب سرمایه‌گذاری خارجی، آن هم با نگاه بلندمدت تأکید شده است. این سیاست تشویقی با هدف دسترسی به بازارهای بین‌المللی، گسترش اقتصاد دانش‌بنیان و انتقال فناوری بوده که از جمله اولویت‌های مندرج در این سیاست‌ها است؛ لذا، تبعیض مثبت برای جلب این حمایت ضرورت دارد. البته باید توجه داشت، قرار دادن امتیازهایی نظیر رسیدگی سریع و خارج از نوبت برای پرونده‌هایی که یکی از طرفین آن سرمایه‌گذار خارجی است؛ اولاً، نباید به معنای نقض اصل بی‌طرفی در رسیدگی به نفع سرمایه‌گذار خارجی باشد؛ چراکه در امور قضایی

باید اصل اساسی و محوری رعایت عدالت و تضمین آن (اصل ۱۵۶ و ۶۱ و بند ۱ سیاست‌های کلی امنیت قضایی) باشد. لذا، صرفاً امتیاز سرمایه‌گذاران خارجی، سرعت در رسیدگی است و در محتوای رسیدگی نباید در مواردی که ذی‌حق نیستند، به نفع آنها رأی صادر شود. ثانیاً، نباید نوعی تبعیض ناروا برای سرمایه‌گذار داخلی باشد، بلکه باید برای سرمایه‌گذار داخلی با توجه به میزان سرمایه‌گذاری آن نیز این امکان را فراهم نمود؛ چراکه برای حمایت از سرمایه‌گذاران داخلی نیز حمایت‌هایی در سیاست‌های کلی پیش‌بینی شده و این اشخاص می‌توانند تأثیر چشمگیری در تحقق اهداف از جمله توسعه اشتغال پایدار داشته باشند. لذا، باید تبعیض مثبت برای سرمایه‌گذار خارجی را نسبت به سایر امور کم‌اهمیت‌تر و نه نسبت به سرمایه‌گذار داخلی در نظر گرفت. باید توجه داشت، رسیدگی خارج از نوبت به پرونده‌های قضایی در موارد متعددی مورد اشاره قانون‌گذار قرار گرفته و وجود موارد متعدد و گسترده رسیدگی خارج از نوبت، این مسئله را به وجود می‌آورد که بایستی نسبت به این موارد که هریک باید به صورت خارج از نوبت رسیدگی شود، یک نظام اولویت‌سنجی (به موجب قانون) برقرار شود؛ در غیر این صورت، همه موضوعات می‌تواند همزمان خارج از نوبت رسیدگی شود. در نتیجه، عملاً رسیدگی خارج از نوبت کارکرد خود را از دست می‌دهد (بهرامی حسن‌آبادی و بزرگر خسروی، ۱۴۰۲، ص ۲۲-۲۱). هرچند این اقدام دستگاه قضایی ماهیتاً اقدامی بین‌المللی محسوب نشده و در نهادهای قضایی داخلی انجام می‌شود؛ اما با توجه به اینکه یکی از طرفین رسیدگی، شخص حقیقی یا حقوقی خارجی است و دعوت به رسیدگی، نحوه رسیدگی، استماع ادله و همچنین، ماهیت قرارداد یا موضوع دعوی، جنبه‌های بین‌المللی پیدا می‌کند، تحقق چنین رویکردی در رسیدگی قضایی، منوط به اصلاح قوانین حوزه آئین دادرسی است. باید توجه داشت که بهره‌مندی از سازوکار رسیدگی خارج از نوبت، صرفاً مربوط به دعاوی ناشی از قرارداد سرمایه‌گذاری خارجی نیست؛ بلکه موضوعات حقوقی و مالی که مربوط به اموری خارج از قرارداد سرمایه‌گذاری است نیز در صورت اقامه دعوا توسط سرمایه‌گذار خارجی، قابلیت بهره‌مندی از سازوکار رسیدگی مذکور را دارد. لذا این امکان، اطمینان‌خاطر خاصی به سرمایه‌گذار خارجی جهت پیگیری مطالبات خود در داخل کشور و رای مطالبات از ناحیه قرارداد سرمایه‌گذاری را می‌دهد.

۳-۲. افزایش سرعت در اجرای احکام قضایی مربوط به سرمایه‌گذاری خارجی

علاوه بر رسیدگی قضایی، سرعت اجرای احکام قضایی نیز برای امنیت سرمایه‌گذاری ضرورت دارد؛ چراکه سرعت دستیابی اشخاص به صورت عینی به دارایی‌ها و حقوق خود منوط به اجرای سریع نیز است. در حالی که اجرای دیر هنگام احکام، عملاً سرمایه‌گذار خارجی را از سرمایه‌گذاری مجدد در کشور سرمایه‌فرست منصرف می‌کند. به این منظور، اجرای احکام قضایی در خصوص سرمایه‌گذار خارجی باید با اولویت بیشتری توسط دستگاه قضایی دنبال شود. ممکن است افزایش سرعت در اجرای احکام

قضایی، به خصوص در مورد سرمایه‌گذار خارجی، چالش‌هایی نیز در پی داشته باشد؛ چراکه در بسیاری از موارد، سرمایه‌گذار خارجی با دولت یا شرکت‌ها و مؤسسات دولتی و عمومی به‌عنوان طرف قرارداد، فعالیت انجام می‌دهد و وصول آنی مطالبات یا اجرای سریع احکام قضایی علیه اموال عمومی، می‌تواند منافع عمومی را در معرض تهدید قرار دهد. در این موارد، بهتر است، به‌صورت پیشینی در قراردادهای سرمایه‌گذاری خارجی، نحوه وصول مطالبات یا تضامین لازم برای انجام تعهدات به‌طور دقیق پیش‌بینی شود؛ تا ضمن رعایت اصل سرعت در اجرای احکام قضایی، منافع عمومی نیز مورد تضییع قرار نگیرد. در سند تحول و تعالی قوه قضائیه، یکی از عوامل اجرای ناقص احکام قضایی، موضوع طولانی بودن فرآیند اجرای احکام است. بیشتر راهبردها و راهکارهای طراحی شده برای رفع این عامل در سند مذکور، از جنس فرآیندهای مربوط به ورشکستگی است؛ در حالی که در خصوص سایر موضوعات، سازوکارهای دقیقی بیان نشده است. به‌علاوه، لازم است ستاد پیگیری اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در قوه قضائیه، موضوع نظارت بر افزایش سرعت اجرای احکام قضایی در خصوص سرمایه‌گذاری خارجی را با دقت و جدیت بیشتری دنبال کند و گزارش آن را نیز همه ساله ارائه دهد.

۳-۳. فراهم نمودن دادرسی الکترونیک برای اشخاص حقیقی یا حقوقی خارجی

یکی از مواردی که طبق ماده ۱۷۵ قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ پذیرفته شده است، امکان استفاده از سامانه‌های (سیستم‌های) رایانه‌ای و مخابراتی از قبیل پیام‌نگار (ایمیل)، ارتباط تصویری از راه دور، نامبر و تلفن، برای طرح شکایت یا دعوی، ارجاع پرونده، احضار متهم، ابلاغ اوراق قضائی و همچنین، نیابت قضائی وجود دارد. این موضوع در آئین‌نامه نحوه استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی مصوب ۱۳۹۵ رئیس قوه قضائیه نیز منعکس شده و طبق ماده ۲۵ این آئین‌نامه و تبصره آن، امکان تحقیق از اصحاب دعوا، أخذ شهادت شهود و نظر کارشناسی از طریق ارتباط تصویری، صوتی یا الکترونیکی وجود دارد. اما این موضوع صرفاً در دادرسی کیفری و برای موضوع نیابت مورد اشاره قانون‌گذار قرار گرفته است؛ در حالی که دادرسی الکترونیک، موضوع گسترده‌تری است که علاوه بر امور کیفری، شامل امور مدنی و موارد مربوط به دیوان عدالت اداری نیز می‌شود. به‌علاوه، دادرسی الکترونیک صرفاً در حیطه انجام تحقیقات قضایی نیست؛ بلکه جلسات رسیدگی قضایی نیز می‌تواند در این قالب باشد. یکی از چالش‌های فعلی دادرسی الکترونیک، موضوع احراز هویت اتباع خارجی و عدم توجه کافی دستگاه قضایی برای ارتقاء کیفی سامانه ثنا قوه قضائیه است که قانون‌گذار می‌تواند قوه قضائیه را مکلف به ارتقاء سامانه‌های مذکور با ذکر جزئیات کند. یکی از پیش‌نیازهای شناسایی اشخاص خارجی برای حضور در دادگاه‌های الکترونیکی، احراز هویت است که در این زمینه باید اقدامات جدی صورت گیرد. دادرسی الکترونیکی می‌تواند زمینه مناسبی را برای حضور اصحاب دعوی در جلسه رسیدگی بدون

حضور فیزیکی آنها فراهم کند.^۱ این موضوع، امکانی را فراهم می‌کند که اصحاب دعوی برای یک موضوع به نقاط دور از دسترس خود سفر نکنند و با هزینه و فرصت زمانی کمتری در جلسه رسیدگی شرکت کنند. فراهم شدن این امکان، به‌خصوص در دادگاه‌های حقوقی و یا کیفری که مرتبط با موضوع سرمایه‌گذار خارجی است، اهمیت دارد؛ چراکه حداقل یکی از طرفین دعوا، شهود و یا سایر اشخاص ثالث مرتبط با پرونده، ممکن است در خارج از کشور حضور داشته باشند و امکان دادرسی الکترونیک برای این اشخاص می‌تواند نوعی امتیاز دستگاه قضایی برای حمایت از امنیت سرمایه‌گذاری آنها باشد. برقراری دادرسی الکترونیکی نیز با چالش‌های مهمی مواجه بوده و این بحث نیز مطرح است که دادرسی الکترونیکی نمی‌تواند به خوبی، اصل دادرسی منصفانه را پوشش دهد و نتیجه آن تضییع حقوق اشخاص خواهد بود؛ چراکه نحوه احراز اسناد مرتبط با دعوی، اقناع قاضی برای اثبات ادله یا تخفیف در مجازات و همچنین انجام دفاعیه مطلوب، به حضور طرفین در دادگاه و نزد قاضی نیاز دارد. حضور یکی از طرفین در دادگاه و عدم حضور دیگری (به‌صورت مجازی) ممکن است بنا به دلایل یادشده، یکی از طرفین را نسبت به دیگری در اثبات دعوی، ارجحیت دهد؛ که این امر نیز موجب تضییع حق شخص غیرحاضر خواهد شد. باوجود این، استدلال‌های مذکور صحیح نیست؛ چراکه دادرسی الکترونیکی، مانع از حضور وکلای طرف خارجی در محکمه یا اقامه دعوی توسط اشخاص ثالث از جانب وی نیست. لذا، دادرسی الکترونیک کمک می‌کند که شخص خارجی در صورت عدم حضور بتواند مستنداً از ادله خود دفاع کند. همچنین، پیشرفت در حوزه فناوری باعث شده است اشخاص بتوانند از بسترهایی که قابلیت بهتری برای ارائه مطالب و اثبات دعوای آنها دارد، بهره ببرند.

۳-۴. تخصیصی شدن رسیدگی به امور سرمایه‌گذاری خارجی

یکی از جلوه‌های تخصصی شدن دادرسی قضایی، ایجاد دادگاه‌های اختصاصی است. دادگاه‌های اختصاصی هرچند موجب تمرکز موضوعات و مسائل مربوط به یک حوزه از روابط اجتماعی می‌شود؛ اما گسترش آن در یک نظام قضایی با چالش‌های جدی مواجه است. گسترش دادگاه‌های اختصاصی، به‌دلیل بهره‌مندی از آئین دادرسی مختص خود، احتمال نقض اصل تساوی اشخاص در برابر دادگاه‌ها، سلب صلاحیت از مراجع عمومی برای رسیدگی، سهل‌گیری یا شدت عمل نسبت به متهمان و محکومان، محدود بودن تعداد قضات رسیدگی‌کننده و امکان وقوع فساد و مهندسی آراء قضایی و لزوم در نظر گرفتن فرایندها و ساختارهای مستقل، چندان مطلوب به‌نظر نمی‌رسد. در اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای نیز تأسیس دادگاه‌های اختصاصی چندان مورد توجه قرار نداشته و در عوض، آنچه مورد تأکید بوده، وجود

۱. هرچند حضور مجازی باید به نحوی باشد که هویت اشخاص به طور صددرصد احراز گردد، در غیر این صورت، می‌تواند دچار آسیب جدی بوده و موجب نقض حقوق طرفین دعوا شود.

دادگاهی صلاحیت‌دار است که موازین و اصول دادرسی منصفانه در آن به درستی رعایت شود (دهقانی و آشوری، ۱۳۹۹، ص ۱۷۴). در مقابل، دادگاه‌های تخصصی، دارای دادرسی قضایی و صلاحیت ذاتی مستقلی نیستند؛ بلکه شعبی از دادگاه‌های عمومی هستند که به پرونده‌هایی که ناظر بر موضوعی خاص و یا گروه خاصی از افراد است، می‌پردازند و این موضوع برخلاف دادگاه‌های اختصاصی، مانع از ارجاع سایر پرونده‌ها به آنها نیست. تشکیل دادگاه‌های تخصصی در اسناد بین‌المللی، مورد استقبال واقع شده و عمده‌تأ دولت‌های عضو را به تشکیل چنین محاکمی تشویق می‌کنند. رویکردی که بسیاری از نظام‌های قضایی به سمت آن حرکت کردند، تأسیس و افزایش تعداد محاکم تخصصی است (جانی‌پور، ۱۳۹۳، ص ۵۸). به‌طور کلی، سیاست کلان نظام قضایی ایران در جهت تخصصی شدن دادرسی قضایی شکل گرفته است. بند ۴ سیاست‌های کلی امنیت قضایی ابلاغی ۱۳۸۱/۷/۲۹ مقام معظم رهبری، به این امر اختصاص یافته است. البته، تخصصی شدن در همه موضوعات در سیاست‌های یادشده مورد نظر نیست و مطلوبیت ندارد؛ بلکه صرفاً باید در «سطوح و موضوعات مورد نیاز» مورد توجه قرار گیرد. همچنین، تخصصی نمودن رسیدگی قضایی به‌عنوان یکی از راهبردها در سند تحول قضایی ابلاغی ۱۳۹۹/۹/۳۰ رئیس قوه قضاییه، جهت افزایش اقبال آراء قضایی مورد تصریح قرار گرفته است (معاونت راهبردی قوه قضاییه، مرکز پیگیری اجرای سند تحول قضائی، ۱۴۰۰، ص ۳۷). با توجه به مفاد سیاست‌های کلی نظام، به‌نظر می‌رسد تخصصی شدن در امور مورد نیاز که در بند ۴ سیاست‌های کلی امنیت قضایی بیان شده، شامل امنیت سرمایه‌گذاری و اقتصادی نیز می‌شود. در بند ۱۰ سیاست‌های کلی تشویق سرمایه‌گذاری ابلاغی ۱۳۸۹/۱۱/۲۶ مقام معظم رهبری بر ساماندهی رفتار قضایی و تخصصی شدن امور در جهت حمایت از سرمایه‌گذاری تأکید شده است. همچنین، در بند ۴ سیاست‌های کلی امنیت اقتصادی ابلاغی ۱۳۷۹/۱۱/۳ مقام معظم رهبری نیز بر لزوم تخصصی بودن رسیدگی و قضاوت در مورد جرائم و مسائل اقتصادی تأکید صورت گرفته است. ذیل فصل دوم سند تحول قضایی نیز تشکیل شعب تخصصی برای دعاوی تجاری از اهداف و اولویت‌های دستگاه قضایی عنوان شده است (معاونت راهبردی قوه قضاییه، مرکز پیگیری اجرای سند تحول قضائی، ۱۴۰۰، ص ۳۷) که دعاوی مذکور را می‌توان بخشی از دعاوی مرتبط با امنیت سرمایه‌گذاری به‌حساب آورد. تخصصی شدن رسیدگی ناظر به دعاوی سرمایه‌گذاری و سرمایه‌گذاری خارجی در قوانین، مورد اشاره قرار نگرفته است؛ در حالی‌که این موضوع یک ضرورت در نظام حقوقی است. چراکه رسیدگی به مسائلی که مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی است، نیازمند تسلط بیشتری در حوزه مسائل مالی و حقوقی بین‌المللی و شناخت عرف‌های تجارت بین‌الملل است (بهرامی حسن‌آبادی وبرزگر خسروی، ۱۴۰۲، ص ۲۱-۲۲) که در صورت فراهم نمودن چنین شعب تخصصی، زمینه جذب سرمایه‌گذار خارجی به کشور فراهم خواهد شد. پیش‌نیاز فراهم نمودن چنین شعب تخصصی، اصلاح قوانین موجود است. ایجاد شعب تخصصی در خصوص سرمایه‌گذاری خارجی نیز از

منظر اصل دادرسی منصفانه محل تأمل است. معمولاً در دادگاه‌هایی که برای اشخاص خاص تعیین می‌شود (نظیر اطفال، نظامیان، روحانیون و...) جهات تخفیفی یا تشدیدیی نسبت به اشخاص لحاظ می‌شود که در خصوص سرمایه‌گذاری خارجی، این شائبه پیش می‌آید که جهات تخفیفی و تسهیلی برای اشخاص خارجی در نظر گرفته شود و این موضوع، اصل برابری و بی‌طرفی در دادرسی را نقض کند. به نظر می‌رسد این امر صحیح نیست؛ چراکه به‌طور طبیعی، سرمایه‌گذار خارجی به‌دلیل فقدان تابعیت و نداشتن علقه و روابط مستمر درون یک نظام حقوقی از جهاتی نسبت به اشخاص حقوقی داخلی، نیاز به تبعیض مثبت و ایجاد توازن در رسیدگی دارد. از سوی دیگر، هدف از دادگاه‌های تخصصی برخلاف دادگاه‌های اختصاصی، تعیین مخاطب خاص برای حمایت قضایی نیست؛ بلکه هدف آن، رسیدگی دقیق‌تر و تخصصی‌تر است که در خصوص سرمایه‌گذاری خارجی با توجه به موضوعات مالی و تجاری بین‌المللی این امر وجود دارد.

۴. سازوکارهای نظارت، بازرسی و پیگیری

در بند ۱۰ سیاست‌های کلی تشویق سرمایه‌گذاری، بر ساماندهی رفتار نظارتی و بازرسی در جهت حمایت از سرمایه‌گذاری تأکید شده است؛ لذا، نهادهای نظارتی از جمله قوه قضائیه باید اولویت‌های نظارتی و بازرسی خود را به‌سمت نظارت بر حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی تغییر دهند.

۴-۱. نظارت بر انجام وظایف دولت در حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی

در قوانین، وظایف متعددی ناظر بر تسهیل سرمایه‌گذاری خارجی بر دستگاه‌های مختلف دولتی بار شده است. از جمله می‌توان به قوه مجریه به‌طور کلی، وزارت امور اقتصادی و دارایی، سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران، وزارت امور خارجه، وزارت نفت، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و سایر دستگاه‌های اجرایی حسب مورد اشاره کرد. در این میان، به‌دلیل عدم تابعیت یا تعلق سرمایه‌گذاران خارجی به امور کشور، پیگیری اجرای وظایف یادشده توسط ذی‌نفعان این قانون که سرمایه‌گذاران خارجی هستند، عملاً با مشکل مواجه است. لذا، در اینجا دستگاه قضایی باید برای حُسن اجرای قوانین یادشده از ابزارهای خود استفاده نماید تا ضریب اجرای سیاست‌های کلی نظام ناظر به تشویق و جلب سرمایه‌گذاری خارجی افزایش پیدا کند. در این زمینه، سازمان بازرسی کل کشور، می‌تواند رفتار بازرسی خود را به‌گونه‌ای سامان دهد که در جهت حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی، وظایف دستگاه‌های یادشده در این زمینه را رصد کند و در صورت وقوع تخلف، ضمن ارائه تذکر به دستگاه متخلف، آن را به هیئت رسیدگی به تخلفات اداری معرفی کند و یا پیشنهادهایی برای انجام بهتر وظایف در این زمینه به نهادهای ذی‌ربط ارائه کند (احمدپور رستمی، ۱۳۹۴، ص ۹، ۱۵). در این زمینه باید سازوکارهایی برای انجام تکالیف سازمان به وی داده شود؛ از جمله عملکرد نهادهای مسئول در این زمینه (از جمله سازمان سرمایه

گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران) مورد بررسی ویژه قرار گیرد و از سرمایه‌گذاران خارجی فعال در داخل کشور، یا سرمایه‌گذاران خارجی که فعالیت آن‌ها در داخل اتمام یافته است و یا سایر فعالین اقتصادی خارجی که درخواست مجوز سرمایه‌گذاری آن‌ها مورد تأیید قرار نگرفته است، نسبت به عملکرد این نهادها استعلام و نظرسنجی شود. همچنین، فراهم کردن ضمانت اجرا برای جلوگیری از تخلفات در این زمینه به صورت پیشینی با رعایت صلاحیت سازمان بازرسی و بهره‌گیری از احکام قضایی نیز ضرورت دارد؛ به عنوان مثال، امکان تعلیق موقت تصمیمات موردی که شائبه تبانی دارد و با امنیت سرمایه‌گذاری خارجی و قوانین مغایر است؛ در صورت گزارش سازمان و با تأیید اولیه یک قاضی ویژه وجود داشته باشد و یا در خصوص برگزاری مناقصات عمومی، سازمان در موارد متعددی با اعزام بازرسان به جلسات برگزاری مناقصه، در صورت مشاهده هرگونه اشکال یا فساد در فرآیند برگزاری مناقصه، آن را تذکر داده و یا موارد تخلف را به دادستانی یا هیئت رسیدگی به تخلفات اداری گزارش می‌کند (احمدپور رستمی، ۱۳۹۴، ص ۱۳). ابزار دیگر نیز تهیه فهرستی مشخص از تکالیف ایجابی نهادهای مسئول در این زمینه و دریافت گزارش‌های موردی و مستمر از آنها در این زمینه است که باید این گزارش‌ها را با تهیه شاخص‌های عملکرد نظارتی از قوانین، مورد پایش دقیق قرار دهند. در این زمینه، سازمان می‌تواند گزارش نظارتی خود از عملکرد دستگاه‌ها را به هیئت عالی نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام ارائه دهد. گسترش و تمرکز نظارت سازمان بازرسی بر رفتارهای اداری دولت در حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی نیز دارای آسیب‌هایی است؛ چراکه دولت‌ها گاه به دلیل ملاحظات سیاسی و امنیتی از برقراری روابط با برخی کشورها صرف‌نظر می‌کنند یا اولویت آن‌ها را کاهش می‌دهند. لذا، ممکن است انجام وظایف نهادهای مذکور بنا به دلایل سیاسی و بین‌المللی در خصوص اشخاص و تجار برخی کشورها کاهش یابد یا متوقف شود. به نظر می‌رسد باید ملاحظات سیاسی و امنیتی در این زمینه در نظر گرفته شود؛ همان‌طور که در بند «ب» ماده (۲) قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی، یکی از شرایط عمومی پذیرش سرمایه‌گذار خارجی، تهدید امنیت ملی و منافع عمومی عنوان شده است؛ اما در ماده (۲) این قانون که شرایط پذیرش سرمایه‌گذار خارجی را بیان نموده، ضوابط کیفی برای احراز این موارد نیز مشخص نشده و عملاً تشخیص این موارد و تفسیر قانون بر عهده دولت خواهد بود. لذا، سازمان بازرسی در صورت ورود به عدم انجام وظایف توسط دولت با ادله‌ای برای عدم پذیرش سرمایه‌گذار خارجی مواجه خواهد بود که به دلیل فقدان ضوابط تفصیلی روشن و عدم تشخیص مرجع بالاتر در این زمینه، کار دشوار خواهد بود.

۴-۲. نظارت بر تسهیل صدور مجوز فعالیت و سرمایه‌گذاری خارجی

طبق ماده (۷) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و تبصره‌های آن، هیئت

مقررات زدایی و بهبود محیط کسب و کار که به ریاست وزیر اقتصاد بوده و مصوبات آن با تصمیم و تأیید وی ابلاغ می‌شود، موظف به تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار است. مصوبات این هیئت به موجب بند «ب» تبصره ۵ ماده یاد شده برای تمامی مراجع صدور مجوز لازم‌الاجرا بوده و استکفاف از اجرای این مصوبات نیز دارای ضمانت اجرای کیفری است. وزارت امور اقتصادی و دارایی به دلیل در اختیار داشتن دبیرخانه این هیئت سعی نموده بر تسهیل صدور مجوز کسب و کار نظارت کند و مصوباتی توسط این هیئت صادر شده که در موضوعات مختلف، زمان صدور مجوز یا هزینه‌ها و سایر شرایط آن را اصلاح کرده است. هرچند این هیئت از اعضای متشکل از قوه مجریه، مقننه و قضائیه تشکیل شده است؛ اما به دلیل عدم تعیین سازوکاری برای تصمیم‌گیری و رأی‌گیری توسط این هیئت و منوط شدن مصوبات آن به تأیید وزیر، عملاً نقش سایر اعضای این هیئت، حداقل در بسیاری از موارد، مشورتی شده است؛ که از نظر لزوم فراقوه‌ای بودن این هیئت، این شأن مشورتی محل نقد قرار دارد (سرحدی و ابریشمی‌راد، ۱۴۰۳، ص ۱۵۹). در خصوص مراجع صدور مجوزی که به وزارت امور اقتصادی و دارایی وابسته هستند (نظیر سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران) و به صدور مجوز می‌پردازند، تسهیل صدور مجوز کسب و کار باید با جدیت خاصی دنبال شود؛ چراکه وزارت امور اقتصادی و دارایی نسبت به نهادهای ذیل خود، ذی‌نفع محسوب شده و ممکن است آن‌طور که با دستگاه‌های صدور مجوز رفتار می‌کند، نسبت به مواردی که خود باید مجوز صادر کند، عمل نکند. لذا، نقش نهادهای دیگری که باید با اقدامات نظارتی از حقوق متقاضیان صدور مجوز کسب و کار حمایت کنند، پررنگ خواهد شد. در زمینه صدور مجوز سرمایه‌گذاری خارجی، طبق ماده (۶) قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی، درخواست مجوز سرمایه‌گذاری ابتدا باید در هیئت سرمایه‌گذاری خارجی به ریاست معاون وزیر اقتصاد و امور دارایی مطرح شود و پس از تصویب هیئت با تأیید و امضای وزیر امور اقتصادی و دارایی صادر می‌شود. لذا، تمامی شرایط صدور مجوز کسب و کار عملاً در دست وزارت امور اقتصادی و دارایی است و در این زمینه، ممکن است به دلیل انحصار صدور مجوز در وزارتخانه مذکور، عملاً شأن نظارتی آن بر تسهیل صدور مجوز کسب و کار در نظر گرفته نشود. لذا، باید از ظرفیت نهادهای نظارتی دیگری استفاده کرد. به نظر می‌رسد قوه قضائیه در این زمینه می‌تواند از طریق سازمان بازرسی کل کشور، نقش فعالی برای پیگیری و نظارت بر صدور مجوزهای سرمایه‌گذاری خارجی داشته باشد؛ چراکه متقاضی در سرمایه‌گذاری خارجی، معمولاً تبعه کشور نیست. لذا، نمی‌تواند به دلیل عدم انجام وظایف یادشده در دادگاه‌ها و محاکم داخلی کشور به خصوص دیوان عدالت اداری به راحتی طرح دعوا کند. در نتیجه، لازم است سازمان بازرسی کل کشور ضمن شناسایی تخلف یاد شده در این زمینه یا عدم تسهیل صدور مجوز کسب و کار، گزارشی مبنی بر تخلف در این زمینه حسب مورد به نهادهای ذیل ارائه کند:

– به شورای رقابت به دلیل عدم صدور مجوز در ظرف زمانی مشخص شده و یا به دلیل اخلاف در

رقابت ناشی از امتناع از پذیرش مدارک و درخواست مجوز و تأخیر بیش از ظرف زمانی تعیین شده برای متقاضیانی که مدارک معتبر مصرح ارائه داده‌اند (موضوع تبصره ۲ ماده ۷ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی).

— به هیئت رسیدگی به تخلفات اداری به دلیل تخلف از اجرای وظایف یادشده (سرحدی و ابریشمی‌راد، ۱۴۰۳، ص ۱۶۸).

— به دیوان عدالت اداری در صورت صدور بخشنامه‌ها یا مصوباتی که مغایر تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار است.

۴-۳. پیگیری مطالبات سرمایه‌گذاران خارجی از قوه قضاییه

پیگیری مطالبات قضایی مردم توسط دستگاه قضایی که به دلایلی نظیر اجرای صحیح قوانین، احیاء حقوق عامه، اجرای مطالبات در دستگاه قضایی، اجراشدن به موقع احکام قضایی یا مواردی از این دست صورت می‌گیرد؛ اقدامی در راستای تحقق وظایف دستگاه قضایی است. در خصوص پیگیری مطالبات مربوط به فعالین اقتصادی و سرمایه‌گذاران، قوه قضاییه سازوکاری را در نظر گرفته تا این مطالبات به‌طور مؤثری شنیده شده و در جهت بهبود امنیت سرمایه‌گذاری اقدام شود. به این منظور، در دستورالعمل پیگیری اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در قوه قضاییه مصوب ۱۴۰۱ رئیس قوه قضاییه، ستادی تحت عنوان «ستاد پیگیری اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در قوه قضاییه» تشکیل شده است. این ستاد نیز به دو بخش ستاد مرکزی و استانی تقسیم شده که ستاد مرکزی به موجب ماده (۱) این دستورالعمل به ریاست معاون اول قوه قضاییه تشکیل می‌شود و از جمله وظایف آن، طبق ماده (۳) دستورالعمل مذکور، «انجام حمایت‌های لازم جهت رفع مسائل و مشکلات حقوقی-قضایی سرمایه‌گذاری» است. ستاد استانی نیز که به موجب ماده ۱۸ این مصوبه، به ریاست رئیس کل دادگستری استان تشکیل می‌شود، طبق ماده ۱۹ دارای وظایفی است که از جمله «اتخاذ تدابیر لازم به‌منظور تسریع در رسیدگی به دعاوی و امور مربوط به سرمایه‌گذاران و پرونده‌های مهم اقتصادی در دادسراها و محاکم و جلوگیری از اطاله دادرسی» و «نظارت ویژه بر فرآیند تحقیقات مقدماتی پرونده‌های اقتصادی به‌منظور پیشگیری از صدور و اجرای نامتناسب قراردادهای تأمین از جمله قراردادهای ممنوع‌الخروجی کارآفرینان و سرمایه‌گذاران» و «ارتباط منظم و مستمر با فعالان بخش خصوصی به‌منظور اطلاع از مسائل و مشکلات حقوقی و قضایی سرمایه‌گذاری و مساعدت در رفع آن» است (بهرامی حسن‌آبادی وبرزگر خسروی، ۱۴۰۲، ص ۲۲-۲۱). ستاد مذکور می‌تواند محل مناسبی برای مراجعه سرمایه‌گذاران و فعالان اقتصادی برای طرح دغدغه‌های خود نسبت به صیانت از امنیت سرمایه‌گذاری باشد. این ستاد می‌تواند نسبت به سرمایه‌گذاران خارجی به‌صورت فعالانه عمل کند و ضمن شناسایی و دعوت از آنها، مطالبات و مسائل حقوقی آنها را پیگیری

کند. البته، باید توجه داشت دستگاه قضایی نباید در این زمینه، اصل بی طرفی در دادرسی و همچنین دادرسی عادلانه و قانونی را نقض کند؛ بلکه این ستاد بایستی محلی جهت تعامل سازنده با دستگاه قضایی و پیگیری حقوق و مطالبات به حق این اشخاص باشد.

۴-۴. شناسایی و معرفی موانع حقوقی سرمایه‌گذاری خارجی به دستگاه‌های مربوط

دستگاه قضایی صرفاً در شناسایی تخلفات یا جرائم اقدام نمی‌کند؛ بلکه به دلیل وظیفه‌ای که در حوزه گسترش عدل و آزادی‌های مشروع طبق جزء (۲) اصل ۱۵۶ قانون اساسی دارد، باید نسبت به مواردی که عدل و آزادی‌های مشروع در معرض خطر قرار می‌گیرد، فارغ از وقوع جرم یا تخلف، دغدغه پیگیری داشته باشد؛ به همین دلیل، طبق تبصره ماده (۱) و بند «ج و د» ماده ۱۱ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، مصوب ۱۳۶۰ با اصلاحات و الحاقات بعدی، سازمان بازرسی می‌تواند پیشنهادات و گزارش‌هایی در جهت حسن جریان امور یا پیشگیری از سوء جریانات احتمالی به دستگاه‌ها ارائه دهد. غیر از سازمان بازرسی نیز سایر دستگاه‌هایی نظیر دادستانی کل کشور یا رئیس دستگاه قضایی نیز در چارچوب صلاحیت‌های خود می‌توانند موانع حقوقی سرمایه‌گذاری خارجی که اهداف سیاست‌های کلی و قوانین در این زمینه را محقق نمی‌کند، شناسایی و معرفی کنند (نیمی پژوه و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۸۰). این رویداد ضمن انجام وظایف نظارتی و بازرسی دستگاه قضایی نیز رخ می‌دهد. در جزء (۷) ماده (۱) دستورالعمل حمایت قضایی از سرمایه‌گذاری مصوب ۱۳۸۶ رئیس قوه قضاییه (منسوخه ۱۳۹۶) از جمله وظایف سازمان بازرسی کل کشور در حمایت از سرمایه‌گذاری، موضوع «شناسایی و ارائه گزارش از موانع جذب سرمایه‌های خارجی به کشور به‌ویژه کشف عوامل اخلاف در امنیت سرمایه‌گذاری و ارائه پیشنهادات کاربردی» بوده است. همچنین، در بند «ج» ماده ۱۳ دستورالعمل پیگیری اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در قوه قضاییه مصوب ۱۳۹۶ رئیس قوه قضاییه «همکاری لازم با دستگاه‌های متولی به منظور شناسایی موانع سرمایه‌گذاری خارجی در کشور و ارائه پیشنهادات کاربردی» مورد تأکید قرار گرفته است؛ که به طور کلی در دو دستورالعمل مذکور، صرفاً همین یک‌بار در خصوص سرمایه‌گذاری خارجی سخن گفته شده است. بنابراین، سازمان بازرسی کل کشور باید با اولویت، موانع حقوقی مذکور را که برخی به دلیل ساختارهای اداری و بروکراسی زائد است، شناسایی و به نهادهای تقنینی معرفی کند. با وجود این، وظایف مذکور صرفاً در دستورالعمل دستگاه قضایی آمده و لازم است در قانون تشکیل سازمان بازرسی به آن اشاره شود و این سازمان، گزارش‌هایی نیز در جهت انجام وظایف خود در این زمینه ارائه کند و زمینه ارائه پیشنهادات مذکور در قالب لوایح قضایی به دولت و یا در قالب امور مشورتی و پیشنهادی به مجلس شورای اسلامی با اصلاح قوانین موجود صورت گیرد. بخشی از موانع حقوقی سرمایه‌گذاری خارجی به خلأ اسناد بالادستی (نظیر قانون اساسی

یا سیاست‌های کلی) یا قوانین باز می‌گردد. به عنوان مثال، به موجب اصل ۱۳۹ قانون اساسی، ارجاع به داوری یا صلح دعاوی در خصوص اموال عمومی و دولتی باید با تصویب مجلس باشد؛ در حالی که بسیاری از قراردادهای سرمایه‌گذاری خارجی با طرف دولتی و یا در خصوص اموال عمومی و دولتی است. لذا، قرار دادن شرط مراجعه به داوری در این قراردادها دچار چالش می‌شود و باید تصویب مجلس را بگیرد؛ در حالی که، عمده‌تأ سرمایه‌گذاران تمایل به حل و فصل اختلافات از طریق سازوکار داوری دارند. در این زمینه می‌توان به نظریه تفسیری شماره ۷۴۸۴ مورخ ۱۳۶۵/۱۰/۱۱ شورای نگهبان اشاره کرد که طبق آن برای ارجاع به داوری در خصوص اموال عمومی و دولتی، انجام تشریفات اصل ۱۳۹ را لازم می‌داند. برای حل و فصل این موانع، سازمان بازرسی باید پیشنهادهایی را برای ایجاد انعطاف لازم در قانون اساسی از طریق سیاست‌های کلی یا قوانین ارائه دهد.

۵. سازوکارهای خدمات حقوقی

قوه قضاییه علاوه بر انجام وظایف خود در حوزه رسیدگی به پرونده‌ها و حل و فصل خصومات، وظایف عامی نیز در جهت احیاء حقوق عامه، گسترش عدل و آزادی‌های مشروع، پیشگیری از وقوع جرم و... به موجب اصل یکصد و پنجاه و ششم قانون اساسی دارد. به همین منظور، قوه قضاییه برخی خدمات حقوقی را نیز به مردم ارائه می‌دهد که لزوماً ماهیت قضایی و رسیدگی ندارد؛ اما به رسیدگی بهتر به امور قضایی نیز کمک می‌کند. مواردی نظیر مشاوره خانواده، معاضدت حقوقی، کارشناسی رسمی، ثبت اسناد و املاک، پزشکی قانونی، انتشار آرای قضایی، درگاه‌ها و نهادهای پیگیری مطالبات از جمله این خدمات محسوب می‌شوند. برخی حق بر دریافت خدمات حقوقی را از جمله حقوق شهروندی ذکر کرده‌اند (صفری، ۱۴۰۳، ص ۲). هرچند ارائه خدمات حقوقی، بیشتر جنبه داخلی دارد؛ اما ارائه این خدمات به نحوی که شامل سرمایه‌گذاران خارجی و یا فعالین اقتصادی داخلی که دارای مراودات مالی بین‌المللی (از جمله صادرات و واردات) هستند، بشود، اهمیت زیادی در بهبود امنیت سرمایه‌گذاری و صیانت از امنیت اقتصادی دارد. سرمایه‌گذار خارجی با بهره‌گیری از این امکانات با خیال آسوده‌تری نسبت به سرمایه‌گذاری در کشور اقدام می‌کند و فعال اقتصادی داخلی نیز در صورت کمک به صیانت از منابع مالی و منافع خود در خارج از کشور، علاوه بر اعتماد به دستگاه قضایی و تمرکز سرمایه‌های خود در داخل کشور، فرصت مناسبی برای بازگشت سرمایه‌های خود به داخل پیدا می‌کند.

۵-۱. ارائه خدمات مشاوره‌ای حقوقی با کیفیت به سرمایه‌گذاران خارجی

یکی از نقاط حمایتی که دستگاه قضایی می‌تواند در فرآیند دادرسی از سرمایه‌گذاران داشته باشد، بحث پشتیبانی فنی و تخصصی برای احقاق حقوق آنها در دستگاه قضایی است. این پشتیبانی فنی و تخصصی می‌تواند در قالب ارائه مشاوره‌های تخصصی حقوقی به اشخاص و تجار، ارائه وکلای معاضدتی یا معرفی

وکلائی متخصص و با تجربه به آنها باشد. هرچند قانون‌گذار موارد تسهیل دسترسی به وکیل را بیشتر حول محور وکلای معاضدتی^۱ قرار داده که بیشتر مربوط به اعسار از پرداخت هزینه‌های وکالت است. اما قرار دادن خدمات مشاوره‌ای حقوقی باکیفیت و با قیمت مناسب به سرمایه‌گذاران خارجی، صرفاً با هدف حمایت مالی از آنان نیست؛ چراکه سرمایه‌گذار خارجی به لحاظ مالی می‌تواند هزینه‌های مربوطه را پرداخت کند. بلکه بیش از هرچیز این اقدام، نوعی اعتمادسازی برای سرمایه‌گذاران خارجی جهت انجام فعالیت‌های اقتصادی در داخل کشور و همچنین، ارائه انتخاب‌های متنوع به این اشخاص برای کمک به استیفای حقوقشان است. در حقیقت، خدماتی که دولت پس از سرمایه‌گذاری به سرمایه‌گذار خارجی ارائه می‌دهد، نقش کلیدی در ماندگاری وی داشته و یکی از شاخص‌های نتیجه‌بخشی سرمایه‌گذاری خارجی است (عباسلو و نژندی‌منش، ۱۳۹۲، ص ۴۹). قوه قضاییه در معرفی وکلای فوق می‌تواند از ظرفیت مراکز حقوقی خارج از دستگاه قضایی نیز بهره بگیرد؛ منوط به اینکه نظامی در مشاوران و وکلای حقوقی وجود داشته باشد که رتبه اعتباری مشخصی برای وکلا از حیث عملکرد در نظر گرفته شود. در خصوص مشاوره حقوقی نیز هم‌اکنون قوه قضاییه از طرق مختلفی نظیر سامانه‌های تلفنی و مراجعه حضوری در دادگاه‌ها اقدام می‌نماید؛ اما به نظر می‌رسد این مشاوره‌ها بایستی ناظر بر حوزه سرمایه‌گذاری، تخصصی‌تر ارائه شود. همچنین، می‌توان از مؤسسات حقوقی که مشاوره تخصصی ارزان و کارآمد در این حوزه به سرمایه‌گذاران خارجی ارائه می‌کنند، در قوانین حمایت کرد به نحوی که این مؤسسات بتوانند از تسهیلاتی نظیر معافیت مالیاتی بهره‌مند گردند. ممکن است این اشکال پیش آید که سرمایه‌گذار خارجی عمدتاً دارای سرمایه کلانی است و نیاز به بهره‌گیری از مشاوره‌های تخصصی حقوقی داخلی ندارد؛ اما به نظر می‌رسد اولاً، سرمایه‌گذار خارجی در مواجهه با یک نظام حقوقی بیگانه از مشاوران حقوقی داخلی آن کشور بهره می‌گیرد و در صورتی که این خدمت به وی از طرف دستگاه قضایی ارائه شود، در جلب اعتماد وی نقش اساسی دارد. به علاوه، سرمایه‌گذاری خارجی می‌تواند در شکل سرمایه‌گذاری خُرد یا متوسط در بازار بورس یا سایر بازارهای مالی داخلی صورت گیرد که در این صورت، ارائه چنین خدمتی، از لحاظ اقتصادی نیز برای اشخاص خارجی صرفه اقتصادی دارد.

۵-۲. تقویت نهادهای مربوط به داوری تجاری بین‌المللی

یکی از راهکارهای افزایش سرعت در رسیدگی از طریق کاهش دعاوی قضایی، استفاده از روش‌های

۱. در خصوص وکلای معاضدتی، ماده ۵۱۳ قانون آئین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی) مصوب ۱۳۷۹، تمهیدی برقرار نموده است تا اشخاص معسر بتوانند از این امکان بهره ببرند. ماده ۲۴ قانون وکالت مصوب ۱۳۱۵/۱۲/۲۵ نیز درخواست وکیل معاضدتی از کانون وکلا را به دلیل عدم توان بر تأدیه آن، پذیرفته است.

جایگزین حل و فصل اختلافات است. هر آیین و روشی برای حل و فصل دعاوی میان اشخاص، به استثنای طرح دعوا در مراجع قضایی و دیوان‌های اداری ذیل این مفهوم قرار می‌گیرند؛ این روش‌ها دارای ماهیت غیرقضایی و غیردولتی هستند و عمدتاً شکل‌گیری و تحقق آن منوط به اراده طرفین دعوا است. یکی از مهم‌ترین این روش‌ها نیز روش داوری است. داوری، سازوکار حل اختلاف توسط یک یا چند شخص ثالث بی‌طرف، تحت عنوان داور بوده که معمولاً توسط طرفین انتخاب می‌شوند و تصمیم‌وی لازم‌الاتباع است (عبدالهیان و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۳۲-۱۳۰). تقویت نهادهای داوری به‌خصوص در حوزه‌های مربوط به امنیت اقتصادی، سرمایه‌گذاری و بهبود محیط کسب‌وکار و تسهیل ارتباط فعالین اقتصادی با این نهادها می‌تواند سرعت رسیدگی را افزایش دهد (عزیزیانی، ۱۴۰۰، ص ۱۷۷). با وجود این، با توجه به پایش‌های صورت گرفته در حوزه امنیت سرمایه‌گذاری، می‌توان گفت شاید یکی از بدترین شاخص‌ها در این حوزه، مربوط به شاخص «رسیدگی به اختلافات تجاری از طریق داوری» است. باتوجه به گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در زمینه پایش امنیت سرمایه‌گذاری در سال ۱۴۰۰، شاخص مذکور در طول سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰ بدترین وضعیت را در میان سایر شاخص‌ها داشته است (تهرانی و قنبری، ۱۴۰۱، ص ۵). در حقیقت، بسیاری از پاسخ‌دهندگان اعتقاد داشتند، نهاد داوری برای حل و فصل اختلافات در ایران چندان کارآمد نبوده است. این در حالی است که در قانون آئین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب طی احکام متعددی به موضوع داوری پرداخته شده و سازوکارهای مشخصی به این منظور وجود دارد. با وجود این، با توجه به وضعیت داوری در دعاوی تجاری و عدم کارآمدی لازم آن در این حوزه، به‌نظر می‌رسد باید شیوه‌هایی برای تقویت داوری پیشنهاد نمود. همچنین، موضوع تقویت نهاد داوری تجاری بین‌المللی و معرفی آن به سرمایه‌گذاران خارجی از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ چراکه به‌طور معمول، سرمایه‌گذاران خارجی که در پروژه‌های ملی سرمایه‌گذاری می‌کنند، براساس قرارداد سرمایه‌گذاری علاقه‌مند هستند که در صورت وقوع اختلاف فی‌مابین آنها و طرف ایرانی به داوری مراجعه کنند. حال در صورتی که دیوان داوری مربوط به نهادهای ذیل دستگاه قضایی از ظرفیتی تخصصی برخوردار باشد که بتواند سرمایه‌گذار خارجی را برای داوری توسط این دیوان ترغیب نماید؛ این به‌نوعی حمایت از سرمایه‌گذار خارجی تلقی خواهد شد. قوه قضاییه به دلیل بهره‌مندی از نهادهایی که در حوزه وکالت و داوری فعالیت می‌کند، می‌تواند در این زمینه نقش جدی فراهم کند. دیوان داوری مرکز وکلا، کارشناسان رسمی و مشاوران خانواده قوه قضاییه باید بر این اساس، در اسانامه خود بازنگری کرده و بحث تقویت مباحث تخصصی آن در حوزه داوری تجاری بین‌المللی را مورد تأکید جدی قرار دهند؛ تا بتوانند سرمایه‌گذار خارجی را برای داوری در این نهاد ترغیب کنند. حمایت‌هایی نظیر تخفیف‌های مالیاتی برای درج شرط داوری در این دیوان در قراردادهای سرمایه‌گذاری یا تخفیف در هزینه دادرسی، می‌تواند ازجمله این موارد باشد که نیازمند اصلاح قوانین در این زمینه است.

۶. سازوکارهای تقویت فرهنگ حقوقی

فرهنگ حقوقی، یکی از موضوعات کمتر مورد توجه قرار گرفته در حقوق و جامعه‌شناسی حقوقی کشور است. فرهنگ حقوقی، می‌تواند بخشی از یک نظام حقوقی باشد؛ هرچند مانند سایر اجزای آن، خصلت رسمی ندارد و به‌همین دلیل، کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد، اما تأثیر خاصی بر سایر اجزای نظام حقوقی و کارکرد آنها دارد. در یک تعریف، فرهنگ حقوقی، مجموعه‌ای از ایده‌ها، باورها، عقاید، انتظارات و ارزش‌هایی است که مردم آنها را در قبال نظام حقوقی، ساختارهای حقوقی و قواعد حقوقی پذیرفته‌اند (Friedman & Perez-Perdomo, 2003, p. 2 & Friedman, 2006, p. 189). در حقیقت، فریدمن با مطرح کردن فرهنگ حقوقی به جنبه‌های غیررسمی قواعد حقوقی، رسمیت بخشید (Silbey, 2010, p. 472-470). علاوه بر این موارد، طبق برخی تعاریف، مواردی نظیر هنجارهای رسمی، عرف‌ها و رویه‌های مطرح در نظام حقوقی، سبک‌های رفتاری مشاغل حقوقی، دکترین حقوقی، نهادهای قضایی و کارکردهای آن، فرآیندهای حقوقی و گفتمان‌های حقوقی نیز بخشی از فرهنگ حقوقی به حساب می‌آید (Winczorek, 2012, p. 107). بنابراین، تقویت فرهنگ حقوقی می‌تواند به معنای جهت‌دهی به عقاید، ارزش‌ها، رفتارها و نمادهای یک جامعه در قبال نظام حقوقی و در جهت تثبیت کارکردهای آن باشد. بسیاری از اقدامات دستگاه قضایی نظیر پیشگیری از وقوع جرم، آگاه‌سازی مردم از حقوق و تکالیف خود، تشویق به صلح و سازش، اقدامات تأمینی و تربیتی و نشان دادن اقدامات مقتدرانه جهت ایجاد حس امنیت عمومی و نگاه مثبت به دستگاه قضایی در جهت تقویت فرهنگ حقوقی است. در ادامه، اقدامات دستگاه قضایی که از طریق تقویت فرهنگ حقوقی، موجب تشویق سرمایه‌گذار خارجی و صیانت از امنیت اقتصادی از طریق اقدامات و رویکردهای بین‌المللی می‌شود، بیان خواهد شد. باتوجه به تعاریفی که ارائه شد، تقویت فرهنگ حقوقی در این زمینه می‌تواند عقاید، ارزش‌ها و باورهای سرمایه‌گذار خارجی نسبت به نظام حقوقی داخلی را بهبود بخشد و از این طریق، به تشویق وی برای سرمایه‌گذاری یا احساس امنیت از سرمایه‌گذاری در کشور منجر شود. همچنین، تقویت فرهنگ حقوقی می‌تواند عرف‌ها، سبک‌های رفتاری و رویه‌های قضات، وکلا و مقامات مسئول نسبت به موضوع سرمایه‌گذار خارجی و بهبود عملکرد دستگاه قضایی در این زمینه را دنبال کند. یکی از مصادیق مورد مطالعه در حوزه فرهنگ حقوقی، تحلیل و بررسی نگرش‌ها و ارزش‌هایی است که قضات از سنت‌ها، آموخته‌ها و مسیرهای حرفه‌ای از پیش تعیین شده خود دارند (Arold Lorenz, 2007, p. 13). هرچند آثار فرهنگ حقوقی برای تسهیل سرمایه‌گذاری خارجی می‌تواند متنوع و متعدد باشد؛ اما در این بخش به چند سازوکار پیشنهادی اصلی و مهم در این خصوص اشاره می‌شود.

۶-۱. معرفی کارآمد قوانین، مقررات و رویه‌های حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی

قوه قضاییه نسبت به آموزش مسائل حقوقی و آگاه‌سازی مردم از حقوق، تکالیف و همچنین، قوانین و

مقررات، دارای وظایفی است. در بند ۱۶ سیاست‌های کلی امنیت قضایی ابلاغی ۱۳۸۱/۷/۲۸ مقام معظم رهبری، «گسترش دادن فرهنگ حقوقی و قضایی در جامعه» از جمله سیاست‌های کلان قوه قضاییه عنوان شده است. همچنین، بند ۱۷ سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری که در آن قوای سه‌گانه مکلف به رعایت سیاست‌های یادشده هستند، موضوع «ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ رعایت، تمکین و احترام به قانون و تبدیل آن به یک مطالبه عمومی» آمده است. همه این موارد، نشان‌دهنده نقش دستگاه قضایی در گسترش فرهنگ قضایی و آشناسازی مردم به قوانین، مقررات و سایر موضوعات و مسائل مرتبط با دستگاه قضایی است. معرفی هنجارهای نظام حقوقی به مردم نه تنها در کمک به استیفای حقوق، پیشگیری از وقوع جرم و تخلف یا انجام مسئولیت‌های اجتماعی مؤثر است؛ بلکه معرفی آنها به مثابه دست‌آورد‌های نظام حقوقی در جهت صیانت از حقوق مردم و تنظیم امور، نوعی اعتماد به دستگاه قضایی و نظام حقوقی ایجاد می‌کند که این اعتماد و احساس امنیت قضایی، زمینه مناسبی برای ارتقای نقش مثبت اشخاص در جامعه فراهم می‌آورد. در موضوع امنیت سرمایه‌گذاری نیز از جمله مسائل بسیار مهم، ناآشنایی سرمایه‌گذاران و فعالین اقتصادی با قوانین، مقررات و اقدامات حمایتی دستگاه قضایی از آنها و احساس بی‌اعتمادی به دستگاه قضایی در حمایت حقوقی و قضایی از آنان است. در این زمینه، برای آگاه‌سازی فعالین اقتصادی و ترویج دست‌آورد‌های قوه قضاییه، اقدامات مختلفی می‌توان انجام داد که ستاد پیگیری اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در این زمینه می‌تواند نقش بی‌بدیلی ایفا کند. این اقدامات، هرچند مفید است، اما بیشتر در حوزه ارتقای فرهنگ حقوقی در حوزه داخلی است و باید به ارتقای فرهنگ حقوقی بین‌المللی در قبال نظام حقوقی داخلی نیز تأمل و تفکر نمود؛ چراکه بسیاری از سرمایه‌گذاران و فعالین اقتصادی خارجی اعم از اتباع کشورهای دیگر یا ایرانیان مقیم، به دلایلی در داخل سرمایه‌گذاری نمی‌کنند و تقویت ذهنیت آنها از نظام قضایی کشور در حمایت از سرمایه‌گذار خارجی، موجب انتخاب ایران به عنوان یک کشور مناسب برای سرمایه‌گذاری خواهد شد. ذهنیت اشخاص از نظام حقوقی، یکی از بخش‌های فرهنگ حقوقی محسوب می‌شود (Nelken, 2004, p. 1). در این زمینه، همه مردم و قوای کشور می‌توانند از طریق دیپلماسی عمومی بین‌المللی و ارتباطات خارجی به تقویت این موضوع کمک کنند؛ اما نقش دستگاه قضایی نیز در این امر مؤثر است. قوه قضاییه می‌تواند از طریق معاونت امور بین‌الملل و حقوق بشر قوه قضاییه و با همکاری سایر بخش‌های خود، مجموعه‌های متنوع توجیهی و ترویجی برای فعالین اقتصادی فراملی و سرمایه‌گذاران خارجی فراهم کند که شامل مواردی نظیر «سازوکارهای حقوقی حمایتی (قوانین، مقررات و...)»، «اقدامات حمایتی انجام‌شده توسط دستگاه قضایی»، «نظر فعالین اقتصادی و سرمایه‌گذاران خارجی در خصوص حمایت‌های یادشده» و «راه‌های ارتباطی برای آگاهی از حمایت‌های یادشده و همچنین، استفاده از ظرفیت قوه قضاییه برای احقاق حقوق سرمایه‌گذاران خارجی» است. این مجموعه‌ها می‌تواند در قالب کتاب، دفترچه، محتوای رسانه‌ای و

تصویری، محتوای خبری، سخنرانی، نشست، کارگاه، نمایشگاه‌های بین‌المللی و سایر موارد باشد. معاونت مزبور می‌تواند از طریق اعزام مبلغ و مروج به این منظور به کشورهای خارجی یا استفاده از کارمندان دیپلماتیک سفارت‌های ایران با اولویت کشورهای سرمایه‌فرست که بیشترین احتمال جذب سرمایه‌گذار خارجی از آنان وجود دارد، این امور ترویجی را انجام دهد. کشورهای دارای ارتباطات همسایگی، دارای درآمدها و منابع مالی قابل توجه و دارای زمینه و سابقه سرمایه‌گذاری در ایران باید در اولویت قرار بگیرند. در این زمینه، بایستی هماهنگی میان معاونت یادشده و وزارت امور خارجه وجود داشته باشد و موضوع ترویج فرهنگ حقوقی در این زمینه در «دستورالعمل ساماندهی و تسريع در فرآیند امور قضایی بین‌المللی» مصوب ۱۴۰۲ رئیس قوه قضاییه گنجانده شود. در سند تحول قوه قضاییه نیز لازم است این موضوع به‌طور جدی دیده شود؛ در حالی که برای آن مطلب خاصی مشاهده نمی‌شود. به‌علاوه، لازم است در دستورالعمل مذکور، ضمن تکلیف چنین اقداماتی برای معاونت امور بین‌الملل قوه قضاییه، هیتی در این معاونت برای تهیه بسته‌های محتوایی یاد شده و ارائه و برگزاری آنها در نظر گرفته شود و معاونت مذکور، گزارش اقدامات خود را طبق برنامه مصوب ستاد پیگیری اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در قوه قضاییه به این ستاد هر شش ماه یک‌بار ارائه دهد و ستاد مذکور به‌صورت جدی اجرای اقدامات یادشده را مورد نظارت قرار دهد. ارتباط با فعالین اقتصادی مذکور می‌تواند از طریق بخش‌های کنسولی وزارت امور خارجه با شناسایی فعالین اقتصادی و سرمایه‌گذاران کشور مورد نظر، دعوت از آنها جهت شرکت در برنامه‌های ترویجی برگزار شده به این منظور، ارسال بسته‌های ترویجی به آدرس ارتباطی آنها و ایجاد راه‌های ارتباطی با این اشخاص باشد.

۶-۲. برندسازی اقدامات دستگاه قضایی در حمایت از حقوق سرمایه‌گذاران خارجی

ارتقای سرمایه اجتماعی از طریق اقدامات قوه قضاییه از جمله موضوعاتی است که به‌دلیل افزایش اعتماد عمومی به دستگاه قضایی، باعث اجرای بهتر عدالت در جامعه، پیشگیری از وقوع جرم و اجرای بهتر قوانین به‌دلیل افزایش مشارکت مردم خواهد شد (زارع، ۱۴۰۳، ص ۱۶۶-۱۶۲). به نظر می‌رسد این افزایش سطح اعتماد و در نتیجه افزایش مشارکت اجتماعی را نباید صرفاً محدود به یک جامعه کرد؛ بلکه افزایش اعتماد عمومی به قوه قضاییه، به‌خصوص در نسبت با فعالین اقتصادی بین‌المللی، می‌تواند مشارکت اقتصادی آن‌ها را در فعالیت‌های یک کشور از طریق سرمایه‌گذاری جلب کند. لذا، ازجمله رویکردهای دستگاه قضایی در حوزه بین‌المللی، می‌تواند برندسازی اقدامات قوه قضاییه در حیطه امنیت سرمایه‌گذاری باشد. این موضوع غیر از معرفی قوانین، مقررات و رویه‌های قضایی به سرمایه‌گذاران خارجی است. در حقیقت، این موارد نیز می‌تواند به برندسازی دستگاه قضایی کمک کند، اما بخشی از آن است؛ لذا، برندسازی اقدامات دستگاه قضایی ممکن است از طرقی صورت گیرد که لزوماً از طریق

ارتباط مستقیم با فعالین اقتصادی نیست. در سند تحول قوه قضاییه مصوب ۱۴۰۰ بر تقویت چهره دستگاه قضایی در مبارزه با فساد و همچنین، ایجاد چهره و تصویر قاطعانه در احیای حقوق عامه و مبارزه با فساد در خصوص دادستانی کل کشور تأکید شده است (معاونت راهبردی قوه قضاییه، ۱۴۰۰، ص ۱۶۲)؛ که نشان می‌دهد این موضوع امری فراتر از انجام وظایف معمول توسط دستگاه قضایی است و باید به تقویت فرهنگ و باورهای قضایی و حقوقی مردم نسبت به دستگاه قضایی منجر شود. بخشی از اقداماتی که می‌تواند برند و جایگاه دستگاه قضایی در حمایت از حقوق سرمایه‌گذاران خارجی و فعالین اقتصادی را بهبود بخشد، شامل موارد ذیل است:

- ارتقای رتبه دستگاه قضایی از نظر شاخص‌های بین‌المللی در حمایت از کسب‌وکارها؛
- ارتقای رتبه دستگاه قضایی از نظر شاخص‌های مربوط به مبارزه با فساد؛
- ارتقای رتبه دستگاه قضایی از نظر شاخص‌های مربوط به عدالت اقتصادی؛
- استفاده از ظرفیت‌های دیپلماسی عمومی و قضایی جهت معرفی عملکرد دستگاه قضایی به مسئولان قضایی و اجرایی کشورهای دیگر.

در ماده (۱۰۱) قانون برنامه هفتم پیشرفت، ناظر بر موضوع تقویت دیپلماسی اقتصادی، به مسائل و موضوعاتی اشاره شده است؛ اما توجه به نقش دستگاه قضایی در این حوزه و همچنین، جذب سرمایه‌گذاران خارجی از طریق بهبود چهره دستگاه قضایی اشاره نشده است، که به نظر می‌رسد لازم است در قوانین موجود به آن توجه شود. تهیه چنین قانونی نیز نیازمند همکاری وزارت امور خارجه به‌عنوان متولی اصلی این فعالیت است و در صورت هم‌افزایی بین دستگاهی در این امر، زمینه نگارش قانون صحیح فراهم می‌شود.

۷. نتیجه‌گیری

قوه قضاییه به‌عنوان دستگاه مؤثر بر امنیت سرمایه‌گذاری باید با ایجاد رویکردهای مغفول واقع‌شده، زمینه حمایت حداکثری از سرمایه‌گذاری را فراهم کند. یکی از این رویکردها مسئله حمایت حقوقی و قضایی از سرمایه‌گذاری خارجی است. سرمایه‌گذار خارجی به‌عنوان یک بازیگر مستقل و غیروابسته به کشور برای نقش‌آفرینی مثبت در اقتصاد داخلی و عبور از انتخاب‌های سرمایه‌گذاری خود در سایر کشورها باید مورد حمایت جدی قرار گیرد. این حمایت به‌صراحت در سیاست‌های کلی نظام مورد توجه قرار گرفته است؛ اما مابه‌ازای آن در قوانین جاری کشور ناظر به حمایت‌های مختلف از جمله موارد مربوط به دستگاه قضایی، توجه جدی صورت نگرفته است. لذا، لازم است از ظرفیت‌ها و سازوکارهای دستگاه قضایی برای جذب سرمایه‌گذار خارجی بهره‌گرفت. پیش‌نیاز بهره‌گیری هرچه تمام‌تر از ظرفیت‌های مورد اشاره در این پژوهش، ارائه لایحه جامع قضایی مربوط به حمایت‌های دستگاه قضایی از سرمایه‌گذاری خارجی

است. در غیر این صورت، به نظر می‌رسد نمی‌توان روند شفاف، مشخص و دقیقی برای حمایت‌های یادشده فراهم نمود و ضمانت اجرای صحیحی نیز برای تحقق آن نمی‌توان پیدا کرد. قوه قضائیه باید ضمن گزارش‌هایی که به‌طور عمومی منتشر می‌شود، انجام وظایف خود در این زمینه را تشریح کند. به‌نظر می‌رسد، مفاد لایحه فوق باید مشتمل بر موارد ذیل باشد:

- ایجاد شعب تخصصی «سرمایه‌گذاری خارجی» در دیوان عدالت اداری و دادگاه‌های عمومی و انقلاب توسط رئیس قوه قضائیه و رسیدگی خارج از نوبت و با قید فوریت به پرونده‌های این شعب؛
 - تعیین صلاحیت شعبه ویژه ذیل دیوان عدالت اداری جهت رسیدگی به موارد موضوع ماده ۱۹ قانون تشویق حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی و شکایت از عملکرد دستگاه‌های اجرایی مکلف؛
 - تعیین صلاحیت شعبه ویژه ذیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب توسط رئیس قوه قضائیه برای رسیدگی به دعاوی سرمایه‌گذاری خارجی بین اشخاص غیردولتی و کلیه دعاوی مالی بالای یک میلیارد تومان سرمایه‌گذاران خارجی دارای مجوز؛

- نظارت بر افزایش سرعت اجرای احکام قضایی رسیدگی‌شده در شعب ویژه مذکور توسط ستاد اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در قوه قضائیه و ارائه گزارش عملکرد به رئیس قوه و مجلس؛
 - نظارت ویژه و مستمر سازمان بازرسی بر عملکرد دستگاه‌های مکلف از طریق سازوکارهای بازرسی و ایجاد بستر ارتباطی مناسب با سرمایه‌گذاران خارجی جهت دریافت گزارشات و ارجاع موارد تخلف به شعبه ویژه دیوان عدالت اداری بدون طی کردن فرآیند رسیدگی در هیئت رسیدگی به تخلفات اداری و ارجاع نواقص در شرایط صدور مجوز کسب‌وکار یا اخلال در رقابت به‌واسطه فعالان اقتصادی به هیئت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار و شورای رقابت، فراهم نمودن امکان برگزاری کلیه جلسات رسیدگی و انجام تحقیقات از طریق دادرسی الکترونیک و همچنین، ارتقاء سامانه ثنا قوه قضائیه و نحوه احراز هویت اتباع و سرمایه‌گذاران خارجی برای افزایش کیفیت دادرسی الکترونیکی؛

- اصلاح آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۸۷ قانون برنامه سوم توسعه جهت فراهم نمودن زمینه‌های کسب تخصص لازم ناظر به وکلای موضوع ماده ۱۸۷ قانون مذکور در موضوع سرمایه‌گذاری خارجی و تجارت بین‌الملل، معاضدت و مشاوره‌های حقوقی تخصصی با تخفیف در قیمت کارشناسی به سرمایه‌گذاران خارجی و ارائه گزارش توسط قوه قضائیه به مجلس در خصوص کمیت و کیفیت خدمات حقوقی مذکور (هر سال ابتدای آذرماه)؛

- اصلاح آیین‌نامه‌های مربوطه مرکز وکلا، کارشناسان رسمی و مشاوران خانواده و کانون وکلای دادگستری از جهت ارتقاء جنبه‌های تخصصی سرمایه‌گذاری خارجی و داوری بین‌المللی و رتبه‌بندی داوران بین‌المللی خود و معرفی آنها به سرمایه‌گذاران خارجی و سازمان‌های سرمایه‌گذاری بین‌المللی و ارائه گزارش عملکرد در این زمینه؛

- قرار دادن معافیت‌ها یا تخفیف مالیاتی ویژه و یا تخفیف در هزینه دادرسی یا داوری در صورت قرار دادن شرط مراجعه به داوری به مراکز داوری مورد اشاره در قرارداد سرمایه‌گذاری خارجی؛

- ارائه فهرستی از قوانین و مقررات معتبر و لازم‌الاجرا به منظور حمایت حقوقی-قضایی از سرمایه‌گذاری خارجی و فهرستی از اقدامات انجام‌شده قوه قضائیه در این زمینه ظرف یک سال به سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران جهت قرار دادن اطلاعات فوق در درگاه ملی سازمان و ارائه اطلاعات مذکور به سرمایه‌گذاران خارجی دارای مجوز رسمی، سازمان‌های بین‌المللی سرمایه‌گذاری و سرمایه‌گذاران خارجی دارای قابلیت سرمایه‌گذاری در کشور از طریق بسترهای ارتباطی یا رایان‌نامه اشخاص مذکور به‌طور اختصاصی؛

- برقراری نشست‌هایی با حضور فعالین اقتصادی و بین‌المللی با حضور نمایندگان سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران و معاونت امور بین‌الملل قوه قضائیه جهت آشنایی و اطلاع‌رسانی ظرفیت‌ها و زمینه‌های حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی به فعالین مذکور از طریق وزارت امور خارجه و در کشورهایی که بیشترین احتمال جذب سرمایه‌گذار خارجی از آنان وجود دارد.

- ارائه گزارشی از وضعیت حقوقی-قضایی کشور در حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در کشور و اقدامات انجام‌شده در این زمینه به مجامع بین‌المللی و مؤسسات بین‌المللی مرتبط جهت ارتقای رتبه قضایی از نظر شاخص‌های بین‌المللی حمایت از کسب‌وکار، مبارزه با فساد، عدالت قضایی و امنیت سرمایه‌گذاری.

فهرست منابع

- احمدپور رستمی، علیرضا (۱۳۹۴). بررسی نقش سازمان بازرسی کل کشور در پیشگیری از جرم و فساد اداری در دستگاه‌های اجرایی. *پژوهش‌های سلامت اداری*، ۷(۴)، ص ۱۶-۵.
- بهرامی حسن آبادی، مهدی؛ پاک‌نژاد، امین‌اله؛ برزگر خسروی، محمد (۱۴۰۲). *روزآمدسازی سند تحول قضائی با تأکید بر حمایت قضائی از امنیت اقتصادی و سرمایه‌گذاری (۱)*: رسیدگی تخصصی و سریع به دعوی. گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل: ۱۹۷۶۶، تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۲۶.
- تهرانی، ایمان؛ قنبری، امین (۱۴۰۱). *پایش امنیت سرمایه‌گذاری در سال ۱۴۰۰*. گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل: ۱۸۵۸۲، مورخه ۱۴۰۱/۹/۲۲.
- جانی‌پور، علی (۱۳۹۳). *دادگاه‌های کیفری اختصاصی تحلیلی در اسناد بین‌المللی و نظام حقوقی ایران*. تهران: شهر دانش.
- جعفری صمیمی، احمد؛ رجایی، محمدهادی (۱۳۸۷). اثر سیاست‌های متعارف و نامتعارف بر رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه: یک رهیافت تجربی. *دانش و توسعه*، ۱۵(۲۵)، ص ۴۸-۳۱.
- دهقانی، حسین (۱۳۹۰). مدیریت زمان: تسریع در دادرسی. *تعالی حقوق*، ۳(۱۲)، ص ۳۶-۱۳.
- دهقانی، علی؛ آشوری، محمد (۱۳۹۹). نقدی بر دادگاه‌های کیفری اختصاصی در ایران. *پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی*، ۸(۱۵)، ص ۲۰۳-۱۷۳.
- ریاضی، وحید (۱۳۹۹). الگوی بومی تأمین امنیت سرمایه‌گذاری با تأکید بر بعد اقتصادی. *مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی*، ۱۰(۳۹)، ص ۸۶-۵۹.
- زارع، مهدی (۱۴۰۳). عناصر ایجادکننده سرمایه اجتماعی قوه قضائیه به مثابه حق عام سیاسی در اندیشه مقام معظم رهبری؛ کاربست و مؤلفه‌ها. *میزان حقوق عامه*، ۱(۱)، ص ۱۷۹-۱۵۸.
- سرحدی، کاظم؛ ابریشمی‌راد، محمدامین (۱۴۰۳). آسیب‌شناسی ساختار و صلاحیت‌های هیأت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار. *حقوق اداری*، ۱۱(۳۸)، ص ۱۷۶-۱۵۶.
- صفری، ناهید (۱۴۰۳). حق دریافت آموزش و خدمات حقوقی از منظر حقوق شهروندی؛ با تأکید بر نقش کلینیک‌های حقوقی. *پژوهش‌های حقوقی*، ۲۵(۶۶).
- عباسلو، محمد؛ نژندی‌منش، هیت‌الله (۱۳۹۲). بررسی بسترهای حقوقی و اقتصادی جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ارائه استراتژی مناسب برای ایران. *کار و جامعه*، شماره ۱۰۴، ص ۵۷-۴۷.
- عبدالهیان، امید؛ رفیعی، محمدرضا؛ مرکز مال‌میری، احمد؛ سلطانی، محبوبه (۱۳۹۷). *رفع موانع حقوقی تولید و سرمایه‌گذاری از طریق کاهش طرح دعوی اقتصادی در مراجع قضائی*. تهران: پیک نور.
- عزیزیانی، مجید (۱۴۰۰). حدود مداخله دادگاه و داور در مدت داور. *دیدگاه‌های حقوق قضائی*، ۲۶(۹۴)، ص ۱۹۵-۱۷۷.
- کارگروه تحقیق معاونت پژوهشی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۵). *تنگناهای سرمایه‌گذاری در ایران*. کد گزارش: ۱۶۰۱۴۲۸.
- مافی، همایون؛ افشار ونگینی، رحمان (۱۴۰۱). ایجاد دادگاه تجاری در راستای اصل سرعت در آیین دادرسی. *دانشنامه‌های حقوقی*، ۵(۱۴)، ص ۱۸۰-۱۶۰.

- معاونت پژوهشی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۴). *امنیت اقتصادی و مروری بر موانع سرمایه‌گذاری در ایران*. گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- معاونت راهبردی قوه قضائیه؛ مرکز پیگیری اجرای سند تحول قضائی (۱۴۰۰). *سند تحول قضائی در گام دوم انقلاب (ویرایش ارتقاء یافته)*. تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.
- موسوی، فضل‌الله؛ لهراسبی، امیر (۱۳۹۹). بررسی راهبردهای امنیت اقتصادی ایران با رویکرد اقتصاد مقاومتی و اهداف سند چشم‌انداز ۱۴۰۴. *سیاست‌های راهبردی و کلان*، ۸(۳۱)، ص ۴۸۲-۵۰۸.
- نخلی، سید رضا (۱۳۹۶). *عوامل ایجاد/اخلال امنیت سرمایه‌گذاری در اقتصاد ملی*. پروژه نخبگی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی.
- نعیمی پژوه، حامد؛ توکل مقدم، احمد؛ کرم حسنی، علی (۱۳۹۰). شناسایی عوامل اقتصادی موثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و نقش نظارت و بازرسی در تحقق آن. *پژوهش‌های سلامت اداری*، ۳(۴)، ص ۱۸۸-۱۶۳.
- Arold Lorenz, N.-L. (2007). *The legal culture of the European Court of Human Rights*, Leiden. Boston : Martinus Nijhoff Publishers.
- Friedman, L.M. & Perez-Perdomo, Ro. (2003). *Legal Culture in the Age of Globalization: Latin America and Latin Europe*. Stanford: Stanford University Press. URL=
<http://www.sup.org/books/title/?id=4535>
- Friedman, L.M. (2006). *The Place of Legal Culture in the Sociology of Law*. In: M. Freeman, ed., *Law and Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Nelken, D. (2004). *Using The Concept of Legal Culture*. J. Leg. Phil.
- Silbey, S.S. (2018). *Legal culture and cultures of legality*. Routledge Handbook of Cultural Sociology. Routledge, p. 426-435.
- Winczorek, D.J. (2012). Systems Theory and Puzzles of Legal Culture. *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*, 1(4), p. 106-125.